

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Politologických studií

Katedra Politologie

Diplomová práce

2020

David Rathous

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Politologických studií

Katedra Politologie

Konec liberální demokracie v České republice?

Diplomová práce

Autor práce: Bc. David Rathous

Studijní program: Politologie

Vedoucí práce: doc. PhDr. Michel Perottino, Ph.D.

Rok obhajoby: 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 21.5. 2020

David Rathous

Bibliografický záznam

RATHOUS, David. *Konec liberální demokracie v České republice?*. Praha, 2020. 80 s.
Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut Politologie.
Katedra Politologie. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Michel Perottino, Ph.D.

Rozsah práce: 152 047 znaků

Anotace

Tato diplomová práce pojednává o stavu demokracie v České republice. Jak napovídá její název, cílem je odpovědět na otázku, zda nastává konec liberální demokracie v České republice. Hypotézou, ze které autor vychází, je, že politický vývoj v České republice zaznamenal výraznou proměnu a země se tak v posledních letech odvrací od liberálně demokratického uspořádání. V první části práce proto autor představuje koncept liberální demokracie z teoretického pohledu, včetně jeho vývoje s důrazem na problematiku genezi. Představeny jsou i koncepty jako defektní či neliberální demokracie. Na základě toho následně autor formuluje kritéria liberální demokracie. Další část práce popisuje politický vývoj České republiky s důrazem na období po roce 1989 s cílem prozkoumat, zda došlo k naplnění kritérií liberální demokracie. S ohledem na výzkumnou otázku autor rovněž formuluje tezi o tom, zda v minulosti v České republice došlo k etablování liberální demokracie či nikoliv, a předkládá pro toto své tvrzení argumenty. Jedná se tedy o případovou studii s využitím kvalitativní analýzy. Práce vznikla jako reakce na značně chaotickou debatu ve veřejném prostoru, v níž zaznívají tvrzení o konci první České republiky ze stran novinářů i politiků, aniž by byly zmíněny souvislosti a racionální argumenty. Autorovým záměrem je stanovit této debatě určitý rámeček.

Annotation

This thesis discusses the state of democracy in the Czech Republic. As its name suggests, the aim is to answer the question of whether the end of liberal democracy is coming. According to the authors hypothesis, The Czech Republic had experienced a significant shift in political development, and it had in recent years turned away from the liberal democratic order. In the first part of this thesis, the author introduces the concept of liberal democracy from a theoretical point of view, including its development, with emphasis on the problematic genesis. It also covers concepts such as defective or illiberal democracies. Based on this, the author then formulates the criteria of liberal democracy. The second part of the thesis describes the political development of the Czech Republic with emphasis on the period after 1989 while observing the fulfilment of the criteria described by the Author. Regarding the research question, the author also formulates the thought whether the past in the Czech Republic liberal democracy was established or not and submits its claim for this argument. It is therefore a case study with the methodological design of qualitative analysis. This work was created in response to a very chaotic debate in the public space, which involved arguments from various politicians and journalist regarding the end of the first Czech Republic. These arguments lacked rational reasoning. Thus, the author's intention is to establish a framework for this debate.

Klíčová slova

Česká republika, liberální demokracie, neliberální demokracie, defektní demokracie, Wolfgang Merkel, klientelismus, Miloš Zeman, Andrej Babiš

Keywords

Czech Republic, liberal democracy, illiberal democracy, defective democracy, Wolfgang Merkel, clientelism, Miloš Zeman, Andrej Babiš

Title

The end of liberal democracy in the Czech Republic

Poděkování

Za dokončení této diplomové práce vděčím především doc. PhDr. Michelovi Perottinovi, Ph.D., který se mnou jakožto vedoucí trpělivě konzultoval postup práce a poskytl mi řadu cenných rad a připomínek.

Obsah

Úvod.....	3
Metodologie.....	4
1. Demokracie	6
1.1 První demokratická transformace	7
1.2 Druhá demokratická transformace	8
1.3 Zastupitelská demokracie.....	9
1.4 Třetí demokratická transformace	10
2. Liberalismus	11
2.1 John Locke (1632–1704)	12
2.2 Adam Smith (1723–1790).....	13
2.3 Od klasického k modernímu pojetí liberalismu	14
3. Liberální demokracie.....	16
3.1 Spojení liberalismu a demokracie	16
3.1.1 Protektivní demokracie.....	17
3.1.2 Vývojová demokracie.....	18
3.2 Alexis de Tocqueville	19
3.3 Pojetí liberální demokracie C. B. Macphersona.....	21
3.3.1 Demokracie.....	21
3.3.2 Liberální stát.....	22
3.3.3 Kritika liberální demokracie	23
3.4 Liberální demokracie podle Sartoriho.....	24
3.4.1 Demokracie v liberalismu.....	25
3.4.2 Demokracie bez liberalismu	26
3.5 Volby a občanská společnost	27
4. Neliberální demokracie	28
4.1 Fareed Zakaria	29
4.2 Wolfgang Merkel.....	30
4.2.1 Defektní demokracie.....	31
4.3 Shrnutí.....	33
4.4 Definice liberální demokracie	34
5. Demokracie v České republice	36
5.1 Česká republika po roce 1989	36
5.2 Občanská společnost.....	38
5.3 Politické strany	40
5.4 Politický klientelismus a klientelistická demokracie	42
5.4.1 Stranický systém, polozablokovaná demokracie	42

6.	Opoziční smlouva.....	43
6.1	Úvod	43
6.2	Vládní varianty a cesta k opoziční smlouvě.....	44
6.2.1	ČSSD + KDU-ČSL + US	44
6.2.2	ODS + KDU-ČSL + US	45
6.2.3	„třetí pokus“	45
6.2.4	Opoziční smlouva.....	46
6.3	Děkujeme, odejděte!	47
6.4	Televizní krize	48
6.5	Kauza olovo	51
6.6	Občanská společnost v době opoziční smlouvy	52
6.7	Toleranční patent a volební reforma	52
6.7.1	Volební reforma.....	53
6.7.2	Ústavní soud	54
6.8	Kritika opoziční smlouvy.....	54
6.9	Shrnutí.....	56
7.	Bezpečnostní informační služba	58
8.	Populismus	60
9.	Prezident Miloš Zeman.....	61
9.1	Vláda Jiřího Rusnoka.....	61
9.2	Prezident za hranou ústavy?.....	63
10.	Andrej Babiš.....	65
10.1	Babiš a média.....	65
11.	Uprchlíká krize	66
12.	Mezinárodní kontext	67
13.	Jaká je tedy česká demokracie?.....	68
13.1	Politická pluralita, rovnost příležitosti a dekoncentrace moci?.....	68
13.2	Fungující právní stát?.....	68
13.3	Aktivní občanská společnost a nezávislost médií?	69
	Závěr.....	71
	Summary	73
	Použitá literatura.....	74

Úvod

Politika v České republice prošla v posledních letech výraznými změnami. Za ty největší lze považovat zavedení přímé volby prezidenta a razantní proměnu stranického systému. Důsledkem prvního zmíněného příkladu je zvolení Miloše Zemana do úřadu prezidenta, z překreslení politické mapy nejvíce vytěžil Andrej Babiš, který se stal premiérem. Miloš Zeman a Andrej Babiš společně vytvořili tandem, jenž zásadním způsobem určuje směr, kterým se Česká republika v posledních letech ubírá. Oba tito politici jsou přitom často zmiňováni jako hlavní aktéři, ne-li strůjci toho, jak se proměnila atmosféra a úroveň politické kultury v zemi. Nespokojenost s tímto stavem, do kterého se Česká republika dostala, je patrná především z demonstrací pořádaných spolkem Milion chviliek pro demokracii, které se s nevídanou masovou účastí konají v posledních měsících a letech stále častěji.

Výroky nejen premiéra a prezidenta, ale i řady dalších významných politiků, i kroky, které činí, stále častěji podněcují otázku, zda je stále možné považovat Českou republiku za liberální demokracii. Tyto pochyby bývají často ve veřejném prostoru spojovány s *koncem první České republiky*¹. A právě to bude tématem mé práce, jejímž cílem je objasnit a zpřehlednit tuto diskusi, které chybí konkrétní argumenty. Pokud totiž hovoříme o konci liberální demokracie, musí současně zaznít i to, co je to liberální demokracie a zda Česká republika v minulosti její kritéria opravdu splňovala. Záměrem práce je předložit odpovědi na tyto otázky. Vycházet přitom budu z hypotézy, která již byla nastíněna a které, jak se domnívám, věří značná část veřejnosti i odborníků. Tato hypotéza zní: Po pádu komunismu byla v České republice nastolena liberální demokracie, v současnosti však dochází k přerušení předešlého vývoje a liberálně demokratické uspořádání je silně ohroženo.

Jedním z motivů pro vznik této práce bylo i to, že je toto téma zatím poměrně neprozkoumané. Prací, které by se na jednom místě věnovaly liberální demokracii a současně sledovaly naplnění jejích kritérií v České republice, v českém prostředí mnoho nevzniklo. Při psaní této práce jsem vycházel z některých textů, které se svým obsahem

---

¹ Toto označení použil například někdejší předseda KDU-ČSL Pavel Bělobrádek v souvislosti s vyslovením důvěry druhé vládě Andreje Babiše opírající se o podporu KSČM (ČTK 2018). Novinář Jindřich Šídlo (2018) za *konec první České republiky* považuje moment, kdy se v té době trestně stíhaný Andrej Babiš stal poprvé premiérem. *Konec první české republiky? Je název kapitoly, kterou přispěl právník a sociolog Jiří Příběh (2018: 174-187) do sborníku Proč?: Proč je Zeman prezidentem, proč jsme tam, kde jsme.*

blížily tématu mé práce. Zmínit lze například kapitolu Václava Němce *Česká cesta od „uchvácení státu“ k vládě oligarchů a populistů*, která je součástí knihy *Nesamozřejmý národ?* Petra Hlaváčka. Tematicky podobná je i kapitola Jiřího Přibáně nazvaná *Konec první České republiky?* v publikaci *Nesamozřejmý národ?* od Petra Hlaváčka a kol. Dalším příkladem by mohla být kniha Ondřeje Preusse s titulem *Klauzule věčnosti: je možné odstranit liberální demokracii?*. V tomto případě se ovšem jedná o teoretickou analýzu z pohledu právní vědy s důrazem na téma liberální demokracie. Téma mé práce se nejvíce blíží knize Michala Klímy *Od totality k defektní demokracii*. Autor ovšem vychází, jak už název napovídá, z opačné premisy a předkládá důkazy o tom, proč Česká republika naplňuje kritéria defektní demokracie. A právě z této publikace jsem nejednou čerpal při psaní své práce.

Metodologie

V následujících řádcích přiblížím, jakým způsobem budu ve své práci postupovat, a proto nyní znovu připomenu výchozí hypotézu: po pádu komunismu byla v České republice nastolena liberální demokracie, v současnosti však dochází k přerušování předešlého vývoje a liberálně demokratické uspořádání je silně ohroženo. Důraz přitom bude kladen na první část hypotézy. Předmětem mého zkoumání tedy bude otázka nastolení a etablování liberální demokracie v České republice. V opačném případě totiž logicky nelze hovořit o jejím konci. V případě České republiky jsme zjevně svědky toho, co odborná literatura popisuje termínem *backsliding* (pozvolný úpadek demokracie). Výzkumná otázka tedy zní: Došlo v České republice k etablování liberální demokracie?

V první, teoretické části práce stanovím kritéria, jejichž naplnění budu v případě České republiky zkoumat a která mi poskytnou odpověď na výzkumnou otázku. Cílem této části práce věnované liberální demokracii z pohledu teorie je poskytnout bližší vhled do tématu a pomoci pochopit rozdíl mezi liberální demokracií a ostatními politickými uspořádáními. Nejprve se tedy zaměřím na teoretické vymezení liberální demokracie a vyjasnění kritérií. Domnívám se, že pro lepší pochopení tohoto konceptu je nezbytné znát i to, co předcházelo jeho vzniku. Představím proto nejprve vývoj demokracie a liberalismu. Čtenář tak bude mít možnost zjistit, že geneze liberální demokracie byla značně komplikovaná. To, stejně jako kritika některých autorů, by nás mělo přimět si uvědomit, že

i v západním světě vzývaná liberální demokracie se v praxi musí vypořádávat s řadou problémů a rozporů pramenících ze samé podstaty tohoto uspořádání, přičemž ne vždy se to daří. V návaznosti na to bude představen i koncept neliberálních demokracií.

V druhé, empirické části práce se přesuneme do České republiky. Zajímat nás bude politický vývoj po pádu komunistického režimu s důrazem na jeho zákulisí. V této části budeme sledovat, zda došlo k naplnění kritérií liberální demokracie definovaných v předchozí části. Představeny budou hlavní momenty českého politického vývoje. Jejich bližším prozkoumáním se budu ilustrovat povahu politického uspořádání České republiky. Srovnáním politické reality s modelem liberální demokracie získáme jasnější představu o tom, do jaké míry jsou si blízké či naopak od sebe vzdálené. Tato konfrontace politické reality s teorií nám poskytne odpověď na výzkumnou otázku a potvrdí či vyvrátí úvodní hypotézu. Na tomto místě je vhodné zdůraznit, že i vzhledem k rozsahu si práce neklade za cíl kompletně postihnout politický vývoj České republiky, ale prozkoumat, zda byla naplněná, a případně následně porušena, kritéria liberální demokracie. Za tímto účelem jsem zvolil několik konkrétních příkladů, na kterých ilustruji svá tvrzení. Tato práce je jednopřípadovou studií a kvalitativní analýzou. Ovšem protože jsem chtěl práci zasadit do mezinárodního kontextu, objevují se zde i prvky komparativní metody.

1. Demokracie

Pojem demokracie je odvozen z řeckého slova *démokratia*, které tvoří slova *démos* (lid) a *kratos* (síla, vláda). Demokracie tedy ve volném překladu znamená vláda lidu (Blecha et al. 1995: 84).

Demokracie se tak, jak ji známe dnes, vyvinula z evolučních i revolučních historických zkušeností a tvoří směs prvků, které spolu plně nesouvisí. Robert A. Dahl (1995: 17) označuje za čtyři nejdůležitější zdroje dnešní podoby demokracie zaprvé klasické Řecko, zadruhé republikánskou tradici odvozenou z Říma a italských městských států středověku a renesance, zatřetí myšlenku a instituce zastupitelské vlády a začtvrté logiku politické rovnosti.

Zdrojem veškeré státní moci v demokracii je lid, který tuto moc vykonává přímo, nebo prostřednictvím volených orgánů, a to v zájmu lidu a k jeho prospěchu. V demokratickém systému jsou chráněna lidská práva. Hlavním tvůrcem pravidel je stát, který právo vynucuje a je jím rovněž vázán. Důležitým kritériem demokracie je tedy princip vlády většiny, která dbá ochrany menšin. (Wintr 2015: 13–14)

Podle Platóna (1993: 378–380) je demokracie nejhezčím ze všech zřízení, zároveň však nejméně vzdáleným ideálnímu uspořádání. Každý si zde může dělat, co se mu líbí. Proto Platón označuje demokracii jako *vládu svobody*. Nevládnou zde ti, kteří k tomu mají dispozice, ale ti, kteří na svou stranu dokážou získat masu. Demokracie nabízí pluralitu životních cest a postrádá jakýkoliv žebříček hodnot. Každá volba má stejnou hodnotu. Nenasytá touha po svobodě a její přemíra však podle Platóna přivádí demokracii k pádu a uvrhne ji do tyranidy.

Aristoteles (1998: 162–167) pak demokracii popisuje jako zřízení, ve kterém vládne skupina chudých občanů ve svém vlastním zájmu. Jako nejlepší uspořádání, které je reálně uskutečnitelné, viděl Aristoteles vyváženou směs oligarchie a demokracie. Rozhodující postavení v takovém zřízení zaujímá střední třída občanů.

1.1 První demokratická transformace

Počátky demokracie se datují do doby, kdy se lidé začali zabývat problematikou správy věcí veřejných. Podle Roberta Dahla (1995: 211) sahají kořeny této formy vlády až do pravěku. Demokratické systémy, ve kterých se svobodní občané přímo podíleli na vládě, se poprvé objevily v řeckých městských státech již v prvním tisíciletí př. n. l. Za nejvyspělejší v tomto ohledu pak lze označit Atény. Na moci se zde však podílela jen velmi úzká menšina svobodných mužů. Občanská práva zaručující podíl na vládě byla vedle otroků odírána také ženám a cizincům. Některé z úřadů byly voleny, jiné byly obsazovány losováním na dobu neurčitou. Zastávat danou funkci pak bylo možné pouze jednou. Tak se mělo předejít hrozbě možného uzurpování moci. Ústředním orgánem těchto zřízení bylo lidové shromáždění, kde vznikaly právní předpisy obce a na jehož politických rozhodnutích se mohl přímo podílet každý plnoprávný občan. (Dahl 1995: 7–30)

Předpokladem pro zdravé fungování takového demokratického zřízení byl omezený počet plnoprávných občanů. V opačném případě by nebyla možná konstruktivní debata a přijímání efektivních rozhodnutí. Omezený počet občanů rovněž předcházela nesourodosti a politickým konfliktům. Ty byly v této fázi vývoje demokracie považovány za nežádoucí (na rozdíl od druhé demokratické transformace v 19. století). Předpokladem pro podobnou představu veřejného blaha, a tedy efektivní fungování politického zřízení, byl sbor tvořený omezeným počtem členů podobného původu. Tento základní předpoklad však v Aténách naplněn nebyl². Ke konci aténské demokracie přispěly i další problémy. Postupně docházelo na základě obchodních či příbuzenských vazeb ke vzniku politických koalic a vyloučení některých občanů z účasti na správě veřejných záležitostí. K tomu přispěla i velká rozloha Atén. Tamní demokracie, přestože ji lze v mnoha ohledech označit za vyspělou, byla zároveň omezená, exkluzivní a nereprezentativní. Na konci 4. století před naším letopočtem pak demokracii v Aténách definitivně ukončila makedonská nadvláda. (Hloušek a Kopeček 2003: 32–35)

Důraz na vládu zákona a omezování moci typické pro právní stát pozorujeme poprvé ve větší míře v Římské republice, jejíž smíšená ústava kombinovala prvky monarchie, aristokracie a demokracie. Taková vláda podle Cicerona (2009: 190) zabrání

---

² Odhaduje se, že ve vrcholném období aténskému státu přibližně od 50. do 30. let 5. stol. př. n. l. zde žilo čtvrt milionu lidí. Z toho přibližně polovinu tvořili občané a příslušníci jejich rodin. (Hloušek a Kopeček 2003: 32)

dominanci jedné mocné osoby nebo skupiny osob. Problém pro fungování Římské říše představoval fakt, že navzdory obrovské územní rozloze byla jedinou otevřenou demokratickou institucí shromáždění konaná v Římě. Krize, do které se impérium postupně dostalo, utnula demokratický a republikánský vývoj a otevřela cestu pro autokratického císaře.

Římská říše byla na dlouhou dobu posledním demokratickým zřízením. Podoba, do které se demokracie vyvinula během období první transformace, přinesla zásadní limity v podobě omezenosti na malé městské státy. Ve větším a společensky různorodějším státním útvaru předcházela krize demokracie přechodu k nedemokratickému režimu. Malé demokratické útvary si pak většinou podrobily větší nedemokratické státy. Další pokusy o demokratické uspořádání proběhly až v době renesance v severní Itálii v Benátkách, Florencii, Pise nebo Janově (malé republiky na severu středověké a renesanční Itálie). Ani zde však neměla demokracie dlouhého trvání. Ke konci těchto státních útvarů přispěl vedle vlastních vnitřních problémů rozvoj velkých nedemokratických států. Výjimku představuje Švýcarsko. Kořeny zdejší polopřímé demokracie totiž sahají právě až do období renesančních republik. (Pelán 2017: 12–16)

1.2 Druhá demokratická transformace

Druhá velká transformace demokracie, jejíž jsme podle Roberta Dahla (1995: 195) dědici, proběhla v 19. století. Jednalo se o reakci na silné absolutistické státy, které dominovaly v předcházejících staletích a které v tomto období získaly nadvládu nad malými demokratickými státy. Tento způsob vládnutí předznamenal vznik suverénních národních států. Panovník byl zákonodárcem, ústředním vykonavatelem státní moci i soudcem. Odpor proti takto neomezené moci ze strany měšťanů a rolníků vyvrcholil v revolučních letech v 18. a 19. století. (Pelán 2017: 19–20)

Městský stát byl v průběhu druhé transformace nahrazen velkým národním státem tak, jak ho definuje R. Dahl (1995: 326): pro takový státní útvar je typické nezávislé postavení, velká rozloha a území zahrnující soubor osob jedné nebo více národností³. Absolutistická forma vlády je pozvolna nahrazena demokratickou. Na úkor shromáždění

---

³ Rozdíl oproti standardní definici národního státu: „*Politická organizace, ve které relativně homogenní národ obývá svrchovaný stát.*“ (Dahl 1995: 326)

občanů, které je typické pro starověké demokracie, se prosazuje zastupitelská demokracie. Změna proběhla nejprve v Evropě a anglicky mluvícím světě. V druhé polovině 20. století se z demokracie stala ideologie s téměř univerzální platností a z lokální nauky přijímané pouze na západě malým počtem obyvatelstva se začala šířit do celého světa (Dahl 1995: 195).

1.3 Zastupitelská demokracie

Samotný zastupitelský princip však nebyl ničím novým. Zastupitelské sbory bychom v Evropě mohli nalézt již ve středověku. V té době se však nejednalo ani tak o demokratickou, jako spíše o poradní instituci. Ve 13. a 14. století existoval takový poradní sbor například v Anglii, ten se později přeměnil na parlament, v němž byly zastoupeny jednotlivé stavy. Na principu reprezentace byly rovněž založeny i legislativní orgány v italských republikách. Spojení zastupitelských institucí s demokracií je tedy následkem velikosti demokratizujících se národních států. Nejde však o zcela nové uspořádání, jedná se spíše o úpravu již existujících politických institucí. O nezbytnosti vytvoření takové instituce v rozlehlých státech hovořil už Ch. L. Montesquieu (2015: 189–202) ve svém díle *O duchu zákonů*. Ve velkém státě se lidé nemohou scházet jako zákonodárný orgán, a proto si musí zvolit své zástupce.

Zastáncem zastupitelské demokracie byl mimo jiné J. S. Mill. Obhajobu tohoto politického uspořádání představil ve svém díle *Úvahy o vládě ústavní*. Podle Milla není lid schopen porozumět všem otázkám správy velkého státu. Na suverénní moci se tak podílí skrze své volené zástupce. Avšak ani zastupitelský sbor jako celek nerozumí každému odvětví, a proto přenechává výkon veřejné správy příslušným ministrům a jejich úředníkům. Úlohou parlamentu je pak v takovém systému vedle schvalování legislativy také kontrola vlády. Ta je zodpovědná národu právě skrze parlament, který může vládu, resp. její jednotlivé členy odvolat.

Národní shromáždění je podle J. S. Milla tlumočnickem požadavků lidu. Proto zde musí být zastoupeny i menšinové názory. Nikdo nesmí být zbaven možnosti, aby byl jeho názor poměřen s míněním ostatních. Převažující mínění pak vláda převede do podoby nových zákonů. Podle J. S. Milla je zastupitelská demokracie jediným uspořádáním, které

zajišťuje všem občanům účast na rozhodování, čímž podporuje tvořivého ducha národa⁴. (Mill 1992: 36–77)

S nastupující zastupitelskou demokracií přichází i princip dělby moci a systém brzd a protiváh. Autorem dnes všeobecně přijímaného dělení je Ch. L. Montesquieu (2015: 189–202), který vydělil z výkonné moci moc soudní, která spolu s mocí zákonodárnou tvoří trojici základních složek moci.

O důsledné rozpracování nejen vzájemné nezávislosti držitelů jednotlivých mocí, ale především jejich funkcionálních vazeb v podobě brzd a protivah se zasloužili američtí federalisté (Hamilton 1994: 283).

Rozmanitost, kterou způsobila změna velikosti demokratického státu, vedla ke vzniku politických frakcí, jejichž úkolem bylo prosazovat partikulární zájmy určité části obyvatel. Národní stát totiž v této době zahrnoval osoby různých potřeb, politických názorů, společenských a ekonomických vrstev. To vedlo ke vzniku pluralistické společnosti, ve které byly konflikty nevyhnutelné. Ty byly však v etapě druhé velké transformace na rozdíl od předchozího pojetí demokracie považovány za běžné i žádoucí. (Dahl 1995: 195–200)

1.4 Třetí demokratická transformace

Třetí velká transformace představuje rozšiřování demokracie⁵ na přelomu 20. a 21. století. V tomto období dochází k rozšiřování počtu demokratických zemí v globálním měřítku a charakter demokracie je v jednotlivých státech stále více odlišný. Hlavním motem třetí demokratické transformace je otázka realizace demokracie ve formulujících se nadnárodních útvarech. Dahl ovšem upozorňuje na historickou vazbu demokracie na národní stát, a je proto v tomto ohledu značně skeptický. Naopak příležitost k rozvoji demokracie vidí v posilování prvků, které umožní lepší informovanost občanů o politických problémech a zvýší tak jejich zapojení do národního politického systému (Dahl 1995: 283–308).

---

⁴ Přesto J. S. Mill připouští, že zastupitelská demokracie není vhodná pro všechny státy (Mill 1992: 36–77).

⁵ Pro třetí transformaci je charakteristická řada problémů, se kterými se demokracie setkává ke konci 20. století. Ideální demokracie nebyla realizována nikde na světě. Uplatnění tak zde nachází Dahlov pojem *polyarchie*. Režimy, které Dahl takto označoval, se během třetí transformace rozšířily do značné části světa.

2. Liberalismus

První teorie, které se zabývaly fenoménem dnes označovaným slovem liberalismus, byly poprvé formulovány v průběhu 17. a 18. století⁶. Podíváme-li se na liberalismus v době jeho počátků, zjistíme, že na demokracii nepohlížel jako na reálnou alternativu. Ta byla totiž stále spojována s přímou účastí na malém území a nahlíželo se na ni jako na nestálou, nekompetentní a nezodpovědnou vládu chudých v jejich vlastním zájmu. Vzdělané, společensky a ekonomicky vyšší třídy proto demokracii odmítaly. Palle Svensson (1995: 31) toto stádium označuje jako nedemokratický liberalismus. Upozorňuje však, že v této fázi nebyl liberalismus „antidemokratický“, nýbrž „předdemokratický“.

Raný liberalismus započal svůj vývoj v Anglii v 17. století, tedy v době, která byla poznamenána revolucemi a občanskou válkou. Ve své klasické podobě se pak liberalismus formoval od poloviny 18. století do druhé poloviny 19. století (tento vývoj se překrývá s druhou demokratickou transformací a liberalismus je jednou z jejích hnacích sil). Charakter liberalismu ovlivnily některé historické události, které předcházely nebo doprovázely jeho vývoj:

- 1) Rozpad feudalismu v Evropě v 16. a 17. století, na jehož místě se začala rozvíjet tržní společnost.
- 2) Americká a francouzská revoluce⁷ na konci 18. století; zájmy vznikající střední třídy se křížily se zájmy etablované moci absolutních monarchů. Utvářely se radikální liberální ideje, které směřovaly k zásadním reformám. Liberálové se stavěli proti absolutní moci monarchie, místo níž prosazovali konstituční a později reprezentativní vládu. Odpor směřovali proti politickým a ekonomickým privilegiím. Zpochybňována byla i autorita etablované církve.
- 3) Vznik masových demokratických a socialistických hnutí ve druhé polovině 19. století.
- 4) Nástup totalitních vlád a hrozící úpadek liberální společnosti (Gray 1999: 7).

---

⁶ Do té doby bylo zcela neopodstatněné o liberalismu hovořit. Slovo *liberalismus* jakožto označení politického proudu se poprvé objevilo v roce 1812 ve Španělsku v souvislosti s přijetím liberální tzv. cádzské ústavy (Gray 1999: 7).

⁷ Přestože se slovo „liberální“ v této době v politickém významu zatím neužívalo, anglická revoluce 17. století i americká a francouzská revoluce v 18. století ztělesňovaly zřetelně liberální prvky (Heywood 2008: 44).

Liberalismus vychází z osvícenského a novověkého vnímání člověka na jedné straně a společnosti a státu na straně druhé. Jedinec je v tomto pojetí mravně nadřazen jakémukoliv kolektivu. Všem lidem přiznává stejný morální status a popírá význam rozdílné morální hodnoty lidských bytostí pro právní či politický řád. Lidstvo je pak považováno za mravně jednotné, přičemž specifická historická společenství a kulturní formy staví liberalismus až na druhé místo. Součástí liberální tradice je přesvědčení, že každé politické zřízení i každou společenskou instituci je možné vylepšit (Gray 1999: 8).

Liberalismus usiluje o nastolení maximální svobody pro jednotlivce slučitelné se stejnou svobodou všech. Odměňování jednotlivců pak má v tomto systému vycházet z jejich nadání a ochoty pracovat (Heywood 2008: 43). Liberálové usilovali o skoncování se státními zásahy a prosazovali ekonomický systém založený na volném trhu a rozvoji průmyslu. S postupující industrializací v západních zemích během 19. století docházelo k rozšiřování liberálních idejí.

2.1 John Locke (1632–1704)

Odpůrce absolutistické moci panovníka John Locke je představitelem raného politického liberalismu (Svensson 1995: 33). Jeho dílo se pak řadí na pomezí mezi osvícenství a klasický liberalismus. Anglie zažila v 17. století – tedy v době, kdy zde Locke žil – několik pokusů o nastolení absolutismu. Definitivní přechod ke konstituční vládě přinesla až oranžistická Slavná revoluce (Hloušek a Kopeček 2003: 58). A právě konstituční monarchii John Locke ve svém díle – především pak ve *Druhém pojednání o vládě* (1992) – obhajuje proti nárokům panovnického absolutismu.

Ve svých tvrzeních přitom vychází z přirozeného stavu, který existoval daleko dříve před vznikem státu a společnosti. Jednotlivcům totiž podle Locka (1992: 30–32) náležela některá přirozená práva (na život, na přežití na základě využívání přírodního bohatství a na soukromé vlastnictví) už v tomto uspořádání před vznikem společnosti a státu.

Vznik státu na základě společenské smlouvy je podle Locka vyústěním tohoto přirozeného stavu. Stát tedy stejně jako společnost vzniká uměle za účelem ochrany soukromého vlastnictví a svobody občanů. Angažování státu nad rámec ochrany zájmů svých občanů považoval Locke za nepřijatelné (Locke 1992: 132). Společenská smlouva pak dala vzniknout politickým institucím, s jejichž ustanovením došlo k omezení svobody

v duchu klasického liberálního hesla, podle nějž svoboda jedince končí tam, kde začíná svoboda druhého. Locke tedy na stát nenahlížel pozitivně, přesto ho považoval za nutný. Jeho úloha byla podle raně liberálních koncepcí přesně vymezena. Zabránit se pak mělo především zneužívání státní moci a jejímu přílišnému rozpínání do prostoru lidské svobody a porušování přirozených práv (Locke 1992: 36–42).

Locke se zabýval především optimální podobou politických institucí bránících přílišné expanzi státu. Podle něj si měli občané volit politické zástupce, kteří budou jednat v jejich zájmu. Dojde tak k ustanovení parlamentu, kde budou přijímány zákony. To lze považovat za předobraz politického řešení, které později přinesla klasická liberální zastupitelská demokracie. Za optimální způsob politického rozhodování Locke považoval dosažení všeobecného konsensu. Pokud jeho dosažení není možné, navrhuje Locke většinové rozhodování. (Hloušek a Kopeček 2003: 59)

Nejasná je interpretace volebního práva v Lockově pojetí. Někteří autoři tvrdí, že Locke byl zastáncem majetkového cenzu, jiní interpretují Lockovo myšlení jako prosazující všeobecné volební právo mužů. V každém případě však v Lockově pojetí disponovali ti, kteří byli vyloučeni z volebního procesu, právem revoltovat proti zneužití politické moci. (Svensson 1995: 38)

John Locke (1992: 107–124) vnesl do tradice liberální demokracie zásadu dělby moci, která se stala klíčovou pro vytváření politických institucí. V jeho pojetí je nejdůležitější moc zákonodárná. Dozor nad prováděním zákonů pak vykonává exekutiva – moc výkonná. Třetí nezávislou složkou v Lockově dělbě moci je moc federativní, v jejíž rukou jsou otázky zahraniční politiky a mezinárodní bezpečnosti státu. Moc výkonná i federativní podléhají legislativě.

2.2 Adam Smith (1723–1790)

Na Johna Locka navázal Adam Smith, který se rovněž zabýval úvahami o přirozeném stavu, především pak z pohledu ekonomických souvislostí. Ve svém díle o liberálním státu se zaměřil na příčiny ekonomické a sociální nerovnosti. Ty jsou podle Smithe (1928: 309–311) důsledkem jednak rozdílné povahy lidských povolání, a především pak zásahy do ekonomiky ze strany státu, ke kterým se stavěl kriticky. Spíše než povahou

institucí v liberálním státě se Smith zabýval okolnostmi, za kterých je stát oprávněn omezovat soukromé vlastnictví např. výběrem daní.

V jeho pojetí se má liberální stát omezit pouze na obranu přirozených negativně pojatých práv a svobod. Jeho úkolem je tedy plnit roli jakéhosi „nočního hlídače“ a zásahy do svobodné ekonomiky a společnosti mají probíhat pouze v minimální míře. (Hloušek a Kopeček 2003: 61)

Vývoj liberalismu ve svém klasickém období vyústil v požadavky na maximální omezení role státu. Při provádění politických i společenských změn má dominantní roli sehrát legislativní složka moci. Politika by se měla podle představ klasického liberalismu transformovat do podoby právních norem a na jejich dodržování pak mají dohlížet nezávislé soudy.

2.3 Od klasického k modernímu pojetí liberalismu

Za zlatý věk liberalismu je považováno 19. století v Evropě a především pak v Anglii. Liberální hnutí zde v této době zaznamenalo několik důležitých vítězství na poli praktické politiky. Liberální postoje dominovaly na politické scéně v Anglii až do první světové války (Taylor 1970: 1).

A právě do tohoto období datujeme počátky proměny klasického liberalismu, který pomalu začíná ustupovat revizionistickému pojetí. Dochází především ke změně postoje liberalismu k zásahům ze strany státu. Navzdory výše popsané dominanci klasického liberalismu pozorujeme už v první polovině 19. století náznaky blížící se změny. Během prvních desetiletí 19. století dochází v Anglii k vládním zásahům do hospodářského života skrze přijetí prvních zákonů o tovární výrobě. (Gray 1995: 38)

Podstata liberální ideologie byla ovlivněna především vývojem v 19. století. V době, kdy se sílícím středním třídám podařilo prosadit svou ekonomickou a politickou nadvládu, změnila se i povaha liberalismu. S každým úspěchem, který liberalismus zaznamenal, docházelo k oslabení jeho radikální stránky a stále více se měnil v konzervativní ideologii. Postup industrializace v 19. století navíc přinutil liberály ke zpochybnění a revizi idejí raného liberalismu. V této době dochází k utváření nového, moderního pojetí liberalismu.

Klasický liberalismus usiluje o minimální stát, jehož jedinou funkcí je zajistit osobní bezpečnost a pořádek. Cílem je rozšířit sféru nikým neomezeného individuálního jednání. Klasický liberalismus se přitom spoléhá na tržní hospodářství. Moderní liberalismus pak představuje proud v rámci liberalismu, který na rozdíl od klasického pojetí podporuje (ovšem s výhradami) zásahy do ekonomiky a sociální sféry, v nichž spatřuje nástroj, jak podpořit rozvoj osobnosti. (Heywood 2008: 45)

3. Liberální demokracie

Ještě v 19. století nahlíželi liberálové na demokracii jako na nebezpečné zřízení. Jejich obavy se vztahovaly především k moci kolektivu. Domnívali se, že demokracie se může stát nepřítelem individuální svobody. Pro liberály je lid soubor jednotlivců a skupin s různými názory a protikladnými zájmy, nikoli jednotnou entitou. V demokratickém procesu tak podle liberálů dochází k potlačení individuálních práv a práv menšin ve prospěch lidu. Alexise de Tocquille charakterizoval demokracii jako „tyrání většiny“. James Madison na americké ústavní konferenci v roce 1787 prosazoval jako obranu proti vládě většiny soustavu brzd a protiváh (checks and balances), která vládu nutí reagovat na požadavky a stanoviska menšin.

Výhrady liberálů k demokracii pramenily i ze složení společnosti, přesněji řečeno ze skutečnosti, kdo v moderních industriálních společnostech tvoří většinu. J. S. Mill upozorňoval na nerovnoměrné rozložení vzdělanosti. Domníval se, že u méně vzdělaných občanů je vyšší pravděpodobnost, že jejich jednání se bude úzce řídit třídními zájmy. Vzdělaní občané jsou naopak podle J. S. Milla schopni využívat své zkušenosti ve prospěch ostatních. Rozdělení voličských hlasů by se tak mělo odvíjet od dosaženého vzdělání nebo sociálního postavení.

Odpor a obavy, jaké liberálové chovali k demokracii, jsou ještě více patrné v díle *Vzpouřa davů* španělského sociálního teoretika Ortega y Gasset. Ten zastával názor, že masová demokracie způsobila zánik civilizované společnosti a mravního řádu. Dovoláváním se nejnižších pudů pak podle Gasset demokracie umožnila autoritářským vládcům cestu k moci. (Heywood 2008: 59–60)

3.1 Spojení liberalismu a demokracie

Liberální demokracie usiluje o zmírnění tenze mezi rovnoprávností demokracie a individuální svobodou liberalismu. Neustále tak vyplouvá na povrch otázka, do jaké míry a na jakých základech by měla být omezena svrchovanost lidu. První teorie, které se pokusily sblížit liberalismus s demokracií, se objevily okolo roku 1800. Řadíme sem především *demokracii protektivní a vývojovou*.

3.1.1 Protektivní demokracie

Protektivní demokracie představuje první pokus o sloučení liberalismu a demokracie a překonání obav z toho, že všeobecné a rovné volební právo by mohlo ohrožovat soukromé vlastnictví. Macpherson (2012: 25) označuje tento koncept jako „chabý počátek“ vztahu mezi těmito zdánlivě neslučitelnými pojmy.

Hlavními představiteli protektivní demokracie jsou Jeremy Bentham (1748–1832) a James Mill (1773–1836). Ti patřili k takzvaným filozofickým radikálům reprezentujícím anglické osvícenství, kteří se na konci 18. století pokoušeli o sociální a politické reformy. Jejich cílem bylo omezení vlivu koruny a obnova ústavní rovnováhy mezi králem a parlamentem. K tomu mělo dojít rozšířením volebního práva a obnovením nezávislosti Dolní sněmovny, která by znemožnila králi ovládnutí většiny prostřednictvím udělování křesel svým loajálním přívržencům.

Liberálové se dlouho pokoušeli smířit rozpor mezi státní mocí a právy občanů. Nový přístup k této otázce představili právě Bentham a James Mill, kteří úplně odmítli pojem přirozených práv jako základ své teorie. Pojetí člověka jako někoho, kdo vykonává a rozvíjí své schopnosti, nahradili pojetím člověka jako bezostyšného maximalizátora užitku.

Zastupitelský systém pak v jejich pojetí představoval hlavní záruku proti svévoli státní moci. A právě v tomto okamžiku můžeme poprvé spatřit náznaky sblížení liberalismu s demokracií, jež umožnila i proměna, kterou demokracie prodělala na konci 18. století. Do té doby byla spojována s přímou účastí občanů na politickém rozhodování. Zkušenosti z revoluce v Americe a Francii postupně vyústily ve vznik zastupitelské demokracie (Svensson 1995: 58–60). Demokracie jako forma ochrany jednotlivce v pojetí Benthama a Jamese Milla stavěla na všeobecném volebním právu, které je jedinou cestou, jak zajistit „co největší štěstí pro co nejvíce lidí“ (*the greatest happiness for the greatest number*) (Heywood 2008: 61).

A právě častým konáním voleb lze podle Jamese Milla zajistit zodpovědnost vládních představitelů, kteří chtějí stejně jako všichni ostatní maximalizovat svoje vlastní štěstí. Usilují o znovuzvolení, a proto ve svém vlastním zájmu zohledňují požadavky voličů. Ti mohou prostřednictvím voleb rovněž hájit své zájmy tím, že mají možnost odmítnout vůdce, kteří nevěnují dostatečnou pozornost jejich požadavkům. Odtud vyplývá

požadavek na všeobecné a rovné volební právo jakožto důsledek spojení liberalismu a demokracie. Jednotlivci nebo skupiny bez volebního práva by totiž neměli možnost obrany proti vládním orgánům. Političtí vůdci by v takovém případě mohli uspokojit všechny požadavky svých voličů na úkor těchto skupin bez volebního práva, aniž by riskovali, že nebudou opětovně zvoleni.

V modelu protektivní demokracie, který představil James Mill spolu s Benthamem, měla být vláda podrobena kontrole prostřednictvím pravidelných voleb. Jejich návrh ovšem zahrnoval řadu omezení ve vztahu k hlasovacímu právu. Právem volit neměli disponovat muži mladší než čtyřicet let, nejchudší třetina mužů nad čtyřicet let a ženy (tedy asi 10 osob z 12). James Mill to odůvodňoval tím, že zájmy žen zastupují jejich otcové, manželé a bratři. Zájmy mladších jsou prosazovány staršími a chudí se obracejí o pomoc k bohatým. Ve skutečnosti však šlo pravděpodobně spíše o taktiku. Cílem filozofických radikálů bylo rozšíření hlasovacího práva a takto formulované požadavky byly více realistické. James Mill však věřil, že volební právo pro bohaté dospělé muže je nejlepší cestou k obraně kapitálu, neboť v takovém případě zůstane vláda záležitostí bohatých. Koncept protektivní demokracie považoval společnost za neměnnou a člověka za konzumenta. Tržní společnost její autoři chápali jako společnost s nerovnoměrným rozdělením soukromého vlastnictví. (Svensson 1995: 61–65, Macpherson 2012: 23–43)

3.1.2 Vývojová demokracie

John Stuart Mill (1806–1859) představuje posun v otázce spojení politické rovnosti a osobní, sociální a ekonomické svobody. Ve svém díle nahrazuje přímou demokracii zastupitelskou a vládu lidu omezuje principem individualismu. Zdůrazňuje práva menšiny a varuje před tyranii většiny. John Stuart Mill se na rozdíl od předchozího konceptu, jehož autorem byl jeho otec James Mill spolu s Benthamem, domníval, že je možné a současně vhodné změnit lidské návyky. Chtěl zlepšit člověka i společnost a za nezbytné pak považoval rozvíjení zájmu a schopnosti občanů.

J. S. Mill dává svrchovanou moc do rukou celému společenství. Každý občan má v jeho pojetí možnost se vyjádřit. Zároveň se však domníval, že ne všichni občané mají dostatečné předpoklady k tomu, aby se mohli účastnit stejnou měrou. Proto i J. S. Mill váhal, zda rozšířit volební právo na všechny dospělé jedince. Řešení nacházel právě ve výchově občanů.

Všeobecné hlasovací právo spojoval s možností získat potřebné znalosti a zkušenosti pro všechny občany. Než k tomu však dojde, měla získat rozhodující vliv v orgánech státní moci vzdělaná menšina, která by převzala zodpovědnost za výchovu občanů a rozvoj jejich schopností a znalostí.

J. S. Mill připouští zásahy do života jednotlivců a nutnost regulace společnosti. Snažil se však klást překážky svévolným a sobeckým zásahům. Veřejné orgány mohou narušit svobodu jednání kteréhokoli člena výhradně s cílem zabránit působení škody jiným. Svobodu pak J. S. Mill definoval jako možnost rozvíjet své vlastní blaho svým způsobem za podmínky, že se nepokoušíme zbavit ostatní jejich blaha nebo jim stát v cestě při jeho dosahování (Mill 1992: 72). Jednou z oblastí, ve které J. S. Mill připouští a obhajuje větší zásahy ze strany státu, je povinné vzdělávání. Stát podle něj musí přinutit rodiče, aby svým dětem poskytli vzdělání. To je klíčové stejně jako různorodost názorů. Proto by současně mělo platit, že stát nesmí rodiče nutit posílat své děti do konkrétní školy. (Svensson 1995: 68–79)

3.2 Alexis de Tocqueville

Dalším z autorů, kteří se zabývali vztahem mezi rovností a svobodou, byl Alexis de Tocqueville (1805–1859). Jeho východiskem přitom bylo, že rovnost ohrožuje politickou svobodu, práva jedince a jeho osobní nezávislost. Přesto bylo podle něj v tehdejšímu stádiu společenského vývoje možné a dokonce žádoucí, aby došlo ke spojení svobody a rovnosti. Ve svém díle popisoval předpoklady a možnosti v otázce volby mezi demokracií a politickou rovností. Zaměřil se přitom na politický režim ve Spojených státech amerických, kde podle něj dosáhl vývoj k rovnosti téměř svých přirozených hranic. Tocqueville věřil, že sociální a ekonomická rovnost povede k rovnosti politické. Jinými slovy, cestu ke spravedlivému podílu na moci tvoří spravedlivý způsob rozdělování prostředků, jako jsou bohatství, příjem, sociální postavení a vzdělání.

Rovnost je v Tocquevillově pojetí nevyhnutelná, svoboda žádoucí. Svoboda je přitom (a možná právě proto) pro Tocquevilla důležitější hodnotou. Trvalá svoboda však podle něj není tak jistá jako rovnost, protože idolem národů žijících v demokratických podmínkách je především právě rovnost. Překážkou svobody je koncentrovaná moc. Proto je podle Tocquevilla nezbytným předpokladem pro její naplnění existence pevných bariér při uplatňování moci. (Svensson 1995: 80–83)

Hrozbu pro demokratické státy představuje možnost dostat se velmi snadno pod nadvládu centralizované administrativy. Tocqueville (2018: 71) se obával, že politická rovnost v demokracii povede k destrukci svobody jednotlivce. V jeho pojetí tedy platí, že čím je země demokratičtější, tím více je v ní ohrožena svoboda. Rovnost je nezbytnou podmínkou demokracie, sama o sobě však nestačí. Stejně tak podle Tocquevilla platí, že rovnost nemusí být nutně podmínkou svobody, může naopak usnadňovat despotismus většiny a v kombinaci s centralizací svobodu ohrožuje. Politická rovnost bez politické svobody není demokracií, ale tyranii.

Tocqueville (2018: 201) zmiňuje, že Spojené státy americké byly první zemí, která se vyhnula nadvládě absolutní moci a tyranie. Mezi hlavními důvody, proč tomu tak bylo, Tocqueville uvádí systém místní správy, dělbu moci, svobodu tisku a existenci politických sdružení. Ty mají v demokratických státech nahrazovat všemocné soukromé osoby, které rovnost podmínek vymýtila. Podle tohoto autora si intelektuální a morální sdružení v Americe zaslouží vůbec největší pozornost.

3.3 Pojetí liberální demokracie C. B. Macphersona

Jedním z autorů, kteří na liberální demokracii nahlíželi jako na ztělesnění antagonistického vztahu mezi demokratickou a kapitalistickou tržní společností, byl C. B. Macpherson (1911–1987). Ten na liberální demokracii pohlížel ne jako ztělesnění demokratických principů nebo pravou demokracii, ale jako náhodnou historickou artikulaci mezi liberálním kapitalismem a demokratickým ideálem rovného rozvoje lidských schopností. Jeho postoj k liberální demokracii umožňuje vidět jak to, co je na ní hodnotné, tak i to, co jí brání, aby byla skutečnou demokracií. A upozorňoval na to, že liberální demokracie nejsou schopné naplnit demokratický ideál.

3.3.1 Demokracie

Demokracie je pro Macphersona více než pouhý mechanismus pro výběr a autorizaci vládců. Vnímá ji jako druh společnosti, kterou tvoří celá řada recipročních vztahů mezi lidmi vytvářejícími stát, provázaných určitou sadou hodnot. Různé druhy takto pojaté demokracie budou vyžadovat i různé modely rozhodování. Mechanismy, s jejichž pomocí se dosahuje závazných kolektivních rozhodnutí, jsou proměnlivé v závislosti na druhu daného společenství.

Původním významem demokracie je podle Macphersona (1966: 37) snaha poskytnout podmínky pro plný a svobodný rozvoj základních lidských schopností všech členů společnosti. Tento autor si pokládal otázku, zda nejsou jiné než liberální demokracie schopny naplnit tento ideál demokracie lépe.

Proti kritikům, kteří demokracii považují za třídní vládu (ve smyslu vlády špatné třídy, tedy nevzdělané, necivilizované, žádostivé, kriminální atd.) neslučitelnou s individuální svobodou a civilizovaným životem, Macpherson namítá, že demokracie ze své podstaty přesahuje třídní koncept vlády a je něčím víc. Pro lidi na dně či v půlce společenského žebříčku nebyla demokracie jen způsobem, jak se osvobodit z útisku, ale osvobozením celého lidstva. (Macpherson 1966: 13)

3.3.2 Liberální stát

Ústřední problém liberálně demokratické společnosti spočívá podle C. B. Macphersona v obtížnosti smíření liberálního vlastnického práva s rovným a demokratickým právem všech jedinců na užívání a rozvoj svých schopností. Navzdory tomu došlo postupem času ke sblížení obou přístupů v jeden celek skrze demokratizaci liberalismu a liberalizaci demokracie. Uskutečnění tohoto složitého procesu trvalo desítky let, během něj došlo k proměně liberalismu i demokracie do takové míry, že výsledná liberální demokracie není pouhým spojením obou prvků, ale je něčím zcela novým. Níže si ukážeme, jak se demokracie z hrozby pro liberální stát transformovala a stala se jeho naplněním (Macpherson 1966: 10).

Liberální demokracie v pojetí Macphersona (2012: 12–34) je formou demokracie navrženou pro třídně rozdělenou společnost⁸. Původ tohoto pojetí liberální demokracie se datuje do prvních desetiletí 19. století. Autor totiž vychází z konceptu protektivní demokracie Jeremyho Benthama a Jamese Milla (viz výše).

Předpokladem Benthamova a Millova pokusu spojení liberalismu a demokracie byla existence liberálního státu. „*V našich západních společnostech demokratické volební právo nemohlo být zavedeno předtím, než byly pevně ustaveny liberální společnost a liberální stát. Demokracie přišla jako poleva (top dressing). Musela se přizpůsobit půdě, která byla připravena působením liberálního státu...*“ „*To, co bylo demokratizováno, byl liberální stát, a v tomto procesu demokracie byla liberalizována*“ (Macpherson 1966: 5; cit. dle Znoj et al. 2014: 146).

Demokracie proto musela přijmout hodnoty a ideje tržní společnosti. Jejím klíčovým ospravedlněním byla představa člověka jako maximalizátora užitku, demokracie přitom měla být nástrojem, který těmto maximalizátorům zajistí potřebné bezpečí při sledování vlastních zájmů. Demokracie se tedy objevila jako pozdní dodatek kompetitivní tržní společnosti a liberálního státu. Podle Macphersona (1966: 9–10) je demokracie doplněk, bez něhož by tato společnost nemohla efektivně fungovat.

A pokud jde o liberální stát, ten je pro Macphersona (1966: 6) především realizací liberalismu, který definuje jako svobodu volby uplatňující se ve společnosti a politice

---

⁸ Tím se odlišuje od předešlého pojetí demokracie pro jednotřídní či beztřídní společnost i od současného komunistického a postkoloniálního pojetí demokracie, pro které je charakteristické odmítnutí třídního rozdělení a jeho průvodců kapitalismu a liberálního individualismu (Znoj et al. 2014: 145).

volby. Liberalismus jako svoboda volby umožňuje jedincům překonat omezení daná jejich statusem a autoritářskou alokací práce a odměn tím, že klade důraz na osobní mobilitu, smluvní vztahy a distribuci práce a odměn na základě individuální volby. Problém liberalismu naopak spočívá v tom, že přeměňuje všechny vztahy mezi lidmi na smluvní a tržní. Zároveň vede k nerovnostem v bohatství, které vytváří i nerovnosti ve svobodě volby. „*Všichni jsou svobodní, ale někteří jsou svobodnější než ostatní.*“ (Macpherson 1966: 7; cit dle Znoj et al. 2014: 146)

Liberální stát nebyl sám o sobě demokratický, přesto byl z důvodu požadavku odpovědnosti vlády a občanských práv předurčen ke své budoucí demokratizaci. Byl demokratizován postupným rozšiřováním volebního práva, přičemž si stoupenci demokracie při obhajobě jejího přijetí vypomohli liberální argumentací. Volební právo jako nástroj ochrany soukromých zájmů omezené pouze na zámožné vrstvy bylo v jejich představách nespravedlivé. Formulace občanských práv jako politického požadavku neumožňuje (resp. činí velmi obtížným) kohokoliv z tohoto požadavku trvale vyloučit. Pouze za předpokladu, že bude každá osoba disponovat jedním hlasem, budou dostatečně ochráněny zájmy a práva každého jedince, nejvíce ohrožované právě neodpovědnou vládou. Tím se otevírá cesta k demokracii a všeobecnému volebnímu právu. (Znoj et al. 2014: 147)

3.3.3 Kritika liberální demokracie

Macpherson říká, že liberální demokracie je jedním ze směrů, který je teoreticky oprávněn být označován jako demokracie. K tomuto teoretickému nároku ji opravňuje skutečnost, že si klade za cíl maximalizovat rozvoj lidských schopností⁹. Autor však vzápětí dodává, že liberální demokracie ani žádný jiný směr tento ideál demokracie v praxi nenaplňují. (Znoj et al. 2014: 144)

Podle Macphersona je liberální demokracie výsledkem přizpůsobení se demokratického ideálu liberálnímu státu a kapitalistické tržní ekonomice. K této artikulaci je autor ovšem kritický. Jeho kritika je namířena proti soukromému vlastnictví, které v liberální tržní společnosti vytváří vztahy závislosti a podřízenosti mezi těmi, kdo kapitál

---

⁹ Na základě tohoto kritéria lze vedle liberální demokracie přiznat pravý nárok na to být definován jako demokracie i vládnoucí ideologii komunistických států a ideologii rozvojových zemí osvobozujících se z koloniálního útlaku (Znoj et al. 2014: 144).

vlastní, a těmi, kdo jej nevlastní. Kapitalistická tržní společnost vidí člověka jako maximalizátora užítka. To vede k uzurpování prostředků, které stojí v cestě k naplnění demokratického ideálu v podobě rovného rozvoje lidských schopností. Takové vztahy jsou proto s demokracií neslučitelné.

Dalším důvodem, proč je Macpherson (2012: 79) k liberálně demokratickému uspořádání kritický, je to, že se fakticky jedná o tržní mechanismus, ve kterém jsou voliči spotřebitelé a politici podnikatelé. V takovém prostředí reagují politické strany pouze na efektivní poptávku ze strany občanů. Tu představují především peníze, které jsou potřeba k předvolebním kampaním, nákupu prostoru ve sdělovacích prostředcích nebo služeb lobbistických skupin. Za daných okolností, kdy ve společnosti existuje významná nerovnost ve vlastnictví, nejsou šance všech občanů formovat takovou efektivní nabídku ani zdaleka rovné (Macpherson 2012: 87–88). Důsledkem těchto poměrů je prohlubování demokratického deficitu a neodpovědnosti vlád.

3.4 Liberální demokracie podle Sartoriho

Snaha o spojení liberalismu volajícího po svobodě a demokracie volající po rovnosti se dlouhou dobu zdála být minimálně velmi problematická a náročná. Někteří autoři ji dokonce označovali jako nereálnou¹⁰. Sartori (1993: 385) se naopak domnívá, že spojení obou konceptů možné je. A dokládá to tvrzením, že systémy západního typu jsou současně liberální i demokratické. Říká totiž, že ne všechny rovnosti jsou záležitostí demokracie, stejně tak ne všechny svobody jsou výsledkem liberalismu. Sartori popisuje liberální demokracii jako klubko dvou nití. Pokud je klubko v klidu, je všechno v pořádku. Pokud ho ale začneme rozmotávat, nitě se oddělí.

Přesto si je i Sartori vědom jistého rozporu. Ve svém textu cituje Guida de Ruggiera, který tvrdí, že demokracie se uspokojí s poskytnutím práv a výhod, které jsou však od počátku marné a bezcenné, protože jsou zdarma. Vnitřní stimulace potřeby stoupat je demokracii neznámá. De Ruggiero dále poznamenává, že přísné a neinteligentní uplatňování principu rovnosti mrzačí snahu a výhody svobody, které jsou nevyhnutelné pro usměrňování odlišností a různorodosti (Ruggiero 1925: 395–401 cit. dle Sartori 1993:386).

---

¹⁰ Někteří teoretikové pohlížejí na vztah mezi těmito kategoriemi jako na hru s nulovým součtem. Čím více máte jednoho, tím méně můžete mít druhého. Za nesmlouvavého zastávce názoru, že rovnost je se svobodou v rozporu, bývá považován Alexise de Tocqueville (Svensson 1995: 80).

Sám Sartori pak vidí nejpodstatnější rozdíl v tom, že liberalismus se opírá o individuuum, zatímco demokracie o společnost.

Podle Sartoriho (1993:387) však není nutné dívat se na vztah mezi liberalismem a demokracií jako na rozpor. Tvrdí, že na něj lze nahlížet z opačného úhlu pohledu jako na úlohu, která vždy nabízí řešení. Tento pohled říká, že liberalismus je především mechanismem omezování státní moci, zatímco demokracie je propůjčení moci lidu státu. Liberál věnuje svou pozornost především procedurální demokracii, demokrat se soustředí především na výsledky a podstatu, snaží se moc více vykonávat, než ji kontrolovat. Liberální demokracie tak usiluje o nastolení dělby úloh mezi liberálem a demokratem tak, že se demokracie podělí s něčím ze sebe s politickým liberalismem, stejně jako se liberalismus podělí o své vlastní hodnoty s demokracií. Důsledkem toho získá liberál více politického vlivu a demokrat bude mít větší podíl na sociálním kurátorství. Pro Sartoriho tedy není spojení demokracie a liberalismu v liberální demokracii ničím nepřirozeným.

Pokud jde o vývoj tohoto vztahu, předpovídá Sartori dva možné scénáře. Prvním je demokracie v liberalismu, tím druhým demokracie bez liberalismu.

3.4.1 Demokracie v liberalismu

Systémy západního typu čelí neustálému problému vnitřního vyvážení mezi oběma složkami liberální demokracie. V devatenáctém století převládal liberální prvek nad demokratickým. Od dvacátého století už však převažuje demokratická složka. Tento nárůst demokratické složky nás proto stále více nutí činit opatření zabraňující opačnému nebezpečí. Podle Sartoriho (1993: 389) je velmi zavádějící považovat demokracii za něco, co nahrazuje liberalismus. Demokracie je doplněním, ne nástupcem liberalismu. Proto je nežádoucí a nebezpečné usilovat o maximalizaci demokracie způsoby, které odbourávají liberální komponent systému. Stejně jako potřebujeme vyrobit nejdříve cihly, abychom mohli postavit dům, potřebujeme nejprve svobodu liberalismu, abychom mohli budovat liberální demokracii. Jinými slovy, svoboda liberalismu umožňuje cestu k rovnosti demokracie. Od rovnosti však není možný návrat ke svobodě. (Sartori 1993: 391)

To, že demokracie po tisíciletích zatracování ožila s úsvitem liberalismu, není náhoda. Proto Sartori (1993: 391) předpovídá ústup demokracie v okamžiku, kdy cíl větší rovnosti bude sledovaný na úkor významu, který mu můžeme připisovat. Politická

demokracie je v liberalismu rozpuštěná a nemůže být od něj odloučena. Podle Sartoriho tedy není sledování principů svobody a rovnosti v rámci jednoho celku liberální demokracie nepřirozené, spíše naopak. Sartori ovšem připouští, že se nejedná o jediný možný scénář budoucího vývoje. Druhou alternativou je demokracie bez liberalismu.

3.4.2 Demokracie bez liberalismu

Ústavní stát byl v minulosti úspěšný v neutralizaci státní moci. To se však s postupem času změnilo. Žádný moderní stát již není státem minimálním. S postupem času rozšířil svou regulaci téměř do všech oblastí. Posléze začal plnit také roli masového zaměstnavatele. Rozšířil se počet oblastí rozhodování, které byly kolektivizovány na úkor individuální volby.

Jak již bylo zmíněno výše, Sartori (1993: 392) připouští i možnost vývoje demokracie bez liberalismu. Zastánci této cesty argumentují tím, že opravdová demokracie není liberální, protože svobody liberalismu klamou a jsou represivní. Autor však podezřívá ty, kdo liberalismus zavrhnou, že správně nepochopili jeho opravdovou podstatu: že nekontrolovaná moc je nesnesitelná a katastrofální, že justice a soudy musí být skutečně nezávislé; že ústavy musí plnit úlohu skutečné regulace omezení představitelů moci. Sartori (1993: 394) varuje před tím, že pokud bude nadále oslabovat liberální prvek západních liberálních demokracií, dojde v budoucnu k narušení rovnováhy. To, co by přišlo poté, by byla totalitní demokracie¹¹.

Neliberální stát, ač fungující v zájmu lidu, si těžko získá označení, že je v jakémkoliv smyslu demokratický. Všechny záruky zmizí a předpokládaná podpora lidu se proto stane fikcí. To může vyústit až v nejdespotičtější možné zřízení. Spolu se zánikem liberální demokracie upadá i demokracie jako taková bez ohledu na to, jestli máme na mysli demokracii moderní, nebo její antickou podobu, zda jde o demokracii založenou na svobodě individua, nebo požadující, aby moc byla vykonávána kolektivním plénem. (Sartori 1993: 395)

Podle Sartoriho (1993: 392) ztratil klasický liberalismus na ceně v důsledku svého předešlého úspěchu. Proto může v budoucnu svoji hodnotu opět získat z důvodu svého

---

¹¹ Proč zní pojem totalitní demokracie jako protimluv, vysvětluje Sartori (1993: 395) tím, že ho vztahujeme k liberální demokracii.

současného neúspěchu. V této souvislosti zmiňuje rostoucí počet Východoevropanů, kteří (byť třeba neuvědoměle) znovu objevují kouzlo liberalismu jako takového. Sartori (1993: 394) vyslovuje naději, že pokud dokáže západní civilizaci přežít dostatečně dlouho, nastane oživení liberální demokracie východním liberalismem.

3.5 Volby a občanská společnost

V literatuře nalezneme dva pohledy na otázku vztahu liberální demokracie a voleb. V pojetí elitní demokracie Josepha A. Schumpetera (2004) představují svobodné volby postačující podmínku liberální demokracie. Občané si mohou zvolit své zástupce a je pouze na nich, jak se rozhodnou. Další zapojení občanů v tomto pojetí však není vyžadováno. Podle Schumpetera je klíčovým prvkem demokracie konkurence, jejímž hlavním nositelem jsou soutěživé volby. Ty umožňují výměnu elit u moci a poskytují možnost výběru mezi různými politickými alternativami. Tím došlo k jistému smíření demokracie s elitismem¹². (Held 1999: 164–185; Hloušek a Kopeček 2003: 26)

Tzv. participativní demokracie pak představuje širší koncepci. Ta na rozdíl od elitní demokracie zahrnuje i aktivního občana, který svou aktivitou vytváří síť občanské společnosti, která je nutnou podmínkou stability demokracie. (Šaradín 2017: 308) Tento přístup bude pro naše další zkoumání určující.

---

¹² Elitismus byl jedním z myšlenkových směrů kritizujících demokracii na přelomu 19. a 20. století. Poukazoval na to, že moc vždy, tedy i v zastupitelských demokraciích, drží ve svých rukou menšina. Dochází tak k rozdělení společnosti na vládnoucí menšinu a většinu, která je ve vztahu k ovlivňování politické moci fakticky bezmocná. Toto rozdělení je považováno za nezměnitelné, a myšlenka rovnosti tudíž za nereálnou.

4. Neliberální demokracie

S pádem komunismu a nástupem demokratizace vyhlásují někteří autoři celosvětový triumf liberální demokracie, která se stala nejrozšířenějším modelem demokratického uspořádání. Dominance liberálního modelu reprezentativní vlády spolu s tržním hospodářstvím – přítomná zpočátku v západním světě – vyvrcholila na konci 20. století rozšířením liberalismu do celého světa¹³ (Heywood 2008: 43–45). Podle teoretiků „konce dějin“ se jasně ukázalo, že liberální demokracie je definitivním řešením problému politické organizace. Ti měli pro své tvrzení, že se 21. století stane stoletím globálního liberalismu, dva hlavní důvody. Zaprvé, udržení politické stability ve stále složitějších a různorodějších společnostech může zajistit jedině liberální politické uspořádání skrze složité komunikační kanály spojující vládu s lidem. Aby politický režim mohl reagovat na společenské tlaky přicházející z různých směrů, musí být jeho vládnutí založené na respektování pravidel, pravidelných a soutěživých volbách a svobodě spolčování. Druhým argumentem pro vzestup liberalismu je jeho těsné spojení se zdánlivě nezadržitelným vytvářením celosvětového kapitalistického systému. (Heywood 2008: 78)

Americký sociální teoretik Francis Fukuyama (2002: 7) v této souvislosti prohlásil: „*Jsmo dnes svědky konce dějin jako takových, tj. závěrečné fáze ideologického vývoje lidstva a univerzalizace západní liberální demokracie jako definitivní formy vlády nad lidmi.*“ Všechny státy, které se stavěly na odpor demokratizačnímu tlaku (od Sovětského svazu po Čínu, Vietnam nebo Irán), podle Fukuyamy postupně vyčerpaly svůj potenciál a začaly se přizpůsobovat hlavnímu liberálnímu trendu. Nejvýznamnější bylo v tomto ohledu zavádění tržních prvků do původně uzavřených společenských systémů, což mělo nevyhnutelně vést k tlaku na jejich demokratizaci. Tím byla údajně potvrzena idea lineárního směřování planety, zatímco Hitler a Stalin, stejně jako holocaust a politický teror byly podle tohoto autora pouhými bočními odnožemi dějin, které byly předem odsouzeny k zániku a nepředstavovaly skutečnou alternativu lidského vývoje. (Hloušek a Kopeček 2003: 332)

S postupem času se však ukázalo, že se nejedná o konečnou formu vlády, ale o vývojový stupeň, který je oslabován zvenčí i zevnitř. Snižující se volební účast i důvěra v politiku, nedodržování ústavy nebo demokratický deficit nadnárodních institucí vedou

---

¹³ V roce 2000 měly zhruba dvě třetiny států světa politické systémy vykazující významné liberálně demokratické rysy (Heywood 2008: 45).

bud' k neliberálnímu pojetí, nebo naopak k potřebě demokratických inovací (Šaradín 2017: 308). Liberalismus přitom čelí řadě výzev. Jedna z těch největších pramení přímo z podstaty kapitalismu. Nevyhnutelným rysem soukromého podnikání a tržních ekonomik je jeho tendence k nerovnosti. Liberalismus tak musí neustále čelit riziku, že se objeví antikapitalistické síly. (Heywood 2008: 79)

4.1 Fareed Zakaria

Za autora konceptu tzv. neliberálních demokracií bývá považován Fareed Zakaria. Ten označuje termínem neliberální demokracie takový režim, kde jsou přítomny některé mechanismy demokratického vládnutí (například přinejmenším formální potvrzení vládnoucí elity ve funkcích prostřednictvím pravidelných voleb), který však (cíleně) rezignuje na liberální praxi. Chybí zde respekt k politickým a občanským svobodám a právům, jednání na základě vlády zákona. Suverenita lidu je v neliberální demokracii zachována, moc však není dostatečně kontrolována ani omezena¹⁴. Dochází tak snadno k její koncentraci a centralizaci, tedy k tomu, čeho se liberalismus bytostně obává, a proto nepolevuje ve snaze najít prostředky pro rozptýlení a omezení moci.

Velmi často dochází v takových režimech k volbě¹⁵ nacionalistických, rasistických či extrémistických vůdců, kteří nemají žádný zájem o udržení skutečné demokracie. Dochází rovněž k omezování svobody, eskalaci etnických sporů nebo zneužívání moci. Demokracie bez liberalismu může být proto velmi nebezpečná. (Hloušek a Kopeček 2003: 285–286)

Neliberální demokracie mají obvykle tendenci k populismu. Podle Zakarii (1997: 31–32) plodí především nové prezidentské režimy silné vůdce, kteří se domnívají, že mluví jménem lidu. K tomu přispívá slabě rozvinutá občanská společnost, ve které je obcházení složitých a časově náročných legislativních procedur vnímáno jako silné politické vedení.

---

¹⁴ Jako příklad mohou posloužit události okolo převzetí moci běloruským vůdcem Alexandrem Lukašenkem.

¹⁵ Tyto volby lze označit za demokratické v tom smyslu, že lid volí své politické zástupce, nikoliv aklamativně potvrzuje stávající vládnoucí elitu. Přesto nebývají takové volby vždy zcela svobodné. Zpravidla je omezen počet alternativ, pro které se může volič rozhodnout. Objevuje se také (částečná) manipulace voleb (Hloušek a Kopeček 2003: 286).

4.2 Wolfgang Merkel

Dalším z autorů, kteří se zabývali neliberální demokracií, byl německý politolog Wolfgang Merkel. V jeho pojetí je neliberální demokracie jedním ze čtyř typů defektních demokracií. Vychází přitom ze šesti kritérií, která stanovil za účelem posouzení vlastností a kvalit každé reálně existující demokracie – viz následující tabulka (Merkel 1999: 9–11).

Kritéria kvality demokracie dle Wolfganga Merkela

Kritérium	Hlavní znak
legitimace moci	suverenita lidu
přístup k politické moci	všeobecné volební právo jako podmínka
monopol na výkon politické moci	moc pouze v rukou zvolených zástupců
struktura politické moci	efektivní systém brzd a protiváh omezujících moc
rozsah politické moci nad občany	zajištěn prostor osobní a politické „negativní“ svobody pro občany
výkon politické moci	politický systém musí nejen garantovat svobodu, ale musí být vůči občanům zodpovědný a musí se řídit jasnými pravidly

Zdroj: Hloušek a Kopeček 2003: 287

W. Merkel ve své koncepci reflektoval Huntingtonovu třetí vlnu demokratizace, která začala v 70. letech v jižní Evropě, v 80. letech se rozšířila do zemí Latinské Ameriky a po roce 1989 také do bývalé komunistické východní Evropy. Po tomto bezprecedentním rozšíření demokracie po celém světě přestalo být dosavadní dělení *demokracie* versus *autokracie* dostačující. Bylo nutné vytvořit kategorie pro rozlišení i jednotlivých typů demokracií. (Klíma 2015: 26)

Základním dělením, ze kterého W. Merkel (2004) vycházel, bylo rozlišení mezi demokracií v užším a širším pojetí. Užší pojetí představuje tzv. *volební demokracie* (*elective democracy*), která klade jen minimální požadavky v podobě pravidelných voleb na základě všeobecného volebního práva. Sledována je zde tedy pouze vertikální odpovědnost vládnoucích vůči ovládaným, která je naplněna právě prostřednictvím voleb.

V širším pojetí demokracie je vedle vertikální odpovědnosti vyžadována i ta horizontální. To spočívá v odpovědnosti vůči občanům po celé funkční období a v celé šíři, tedy v dodržování demokratických norem a institucí.

Jako demokratický označuje Merkel takový režim, který vládne podle zákona s ústavními zárukami hájení občanských práv¹⁶. Výkon politické moci musí být přitom v rukou jen a pouze demokraticky zvolených zástupců. Není přípustné, aby kterákoliv oblast byla řízena skupinami, které nezískaly legitimitu v demokratických volbách. O konsolidované liberální demokracii lze přitom podle Merkela hovořit pouze v případě, že jsou naplněna kritéria širšího pojetí demokracie. V opačném případě se jedná o některý z typů defektní demokracie (Merkel 1999: 4–6).

4.2.1 Defektní demokracie

Pojem defektní demokracie používá Wolfgang Merkel pro popis reality režimů, které se v praxi nacházejí mezi autokracií a liberální demokracií. Rozlišuje přitom mezi čtyřmi základními typy defektních demokracií: 1) exkluzivní demokracie, 2) doméní demokracie, 3) neliberální demokracie a 4) delegativní demokracie. Wolfgang Merkel a Aurel Croisant (2004: 200–207) stanovili čtyři hlavní společné znaky, kterými se většina defektních demokracií vyznačovala. Vycházeli přitom ze své studie, která sledovala 52 režimů označených jako defektní demokracie.

Prvním znakem je stabilní volební systém, který je nutný k přechodu od autokracie k demokracii, sám o sobě přesto nedokáže zaručit plně demokratický režim. Druhý znak je nedostatečné naplnění vlády zákona spolu se zneužíváním politické moci především formou korupčního jednání. Zatřetí se jedná o přítomnost mocných politických uskupení, která ovládají určitou oblast a tím ji vylučují z demokratické agendy. Příkladem jsou ozbrojené síly, které stále v některých zemích disponují politickými výsadami a privilegii. Tento fenomén nalezneme častěji v zemích Latinské Ameriky a východní Asie. Posledním, čtvrtým znakem společným pro všechny defektní demokracie je nízká míra občanství (*citizenship*). Ta bývá obvykle spojována se slabou státností (*stateness*)¹⁷ a společně tvoří oba tyto aspekty překážku úspěšné demokratické transformace.

---

¹⁶ Takové uspořádání nazývá horizontální odpovědností liberálního konstitucionalismu (Hloušek a Kopeček 2003: 287).

¹⁷ Význam překladu není zcela srozumitelný. Pro lepší porozumění viz Merkel a Croisant 2004: 205.

Prvním typem Merkelovy defektní demokracie je exkluzivní demokracie, která porušuje první dvě kritéria tím, že vylučuje část obyvatelstva z plnoprávného politického postavení, obvykle z náboženských, rasových nebo etnických důvodů. Příkladem exkluzivní demokracie je Jihoafrická republika v dobách vlády apartheidu, kdy byla část obyvatelstva vyloučena kvůli své rase. Dalším příkladem je Švýcarsko před rokem 1971, kdy volebním právem nedisponovaly ženy.

Jako doméní demokracie je označován takový režim, ve kterém některá silová složka (armáda, guerilla, partyzáni apod.) disponuje právem veta na politická rozhodnutí demokraticky zvolené vlády. Porušena jsou zde kritéria legitimace moci, monopolu na výkon politické moci a omezenosti rozsahu politické moci nad občany. Jako příklad doméní demokracie Merkel (1999:10) uvádí Chile, Thajsko nebo Paraguay.

Neliberální demokracie je v Merkelově pojetí režim, ve kterém demokraticky zvolená vláda porušuje princip vlády práva, lidská práva a svobody, obchází parlamentní procedury, ovlivňuje soudy apod. V takovém režimu dochází k porušení kritérií omezenosti rozsahu politické moci nad občany a kritéria výkonu politické moci.

Neliberální demokracie byla v rámci Merkelova (2004: 50) výzkumu, ve kterém se zaměřil na stav demokracií k roku 2001, vůbec nejčastějším typem. Zaznamenána byla ve 22 případech z celkově 29 defektních demokracií. Typická byla zvláště pro postkomunistický region středovýchodní Evropy. Příklady neliberální demokracie podle Merkela jsou Rusko za vlády Jelcina, Slovensko za vlády Mečiara nebo Argentina pod vládou Menema. (Merkel 1999: 10–19)

Čtvrtým typem Merkelových defektních demokracií je demokracie delegativní. Tento pojem, který Merkel přebírá od argentinského politologa Guillerma O'Donella, slouží k popisu režimů, v nichž charizmatičtí prezidenti obcházejí parlamenty, ovlivňují soudní moc a/nebo narušují systém brzd a protiváh. Mocenská rovnováha je v tomto případě vychýlena směrem k prezidentské exekutivě. Stejně jako v jiných demokraciích i zde legitimita hlavy státu vychází z voleb. Na rozdíl od reprezentativní demokracie zde ovšem chybí (horizontální) odpovědnost volených zástupců vůči dalším institucím, které by je mohly kontrolovat či omezit. (Merkel et al. 2003: 276–288)

4.3 Shrnutí

Pro účely této práce jsem vybral koncepty neliberální demokracie Fareeda Zakarii a především defektní demokracie Wolfganga Merkela. Odborná literatura však nabízí řadu dalších konceptů hybridních demokracií. Například Colin Crouch (2004) přichází s termínem postdemokracie, která je podle něj výsledkem vyprázdnění demokracie. To se projevuje například ztrátou rovného postavení jednotlivých tříd a skupin ve prospěch nejbohatších, redukce sociálního státu a veřejných statků, propojenost politiky s podnikatelským prostředím, nástup politického marketingu a oslabování veřejného prostoru atd.

Pokud nahlédneme na tyto definice hybridních demokracií poněkud obecněji, zjistíme, že mají několik společných rysů – bez ohledu na to, zda jsou klasifikovány jako neliberální, defektní či delegativní. Pozorujeme především silné oslabení nebo úplné odbourání liberálních prvků, jako jsou občanská a politická práva občanů, dělba moci a omezení jednotlivých mocí v ústavním systému. Je zde patrná silná snaha o expanzi silného suveréna (nejlépe s přímým voličským mandátem). Tím může být jediný vůdce nebo i monopolní politická strana. Taková demokracie inklinuje k prosazování plebiscitárních tendencí.

To neznamená, že bychom v takových systémech nenašli svobodné volby. I zde probíhají hlasování, která mohou formálně naplňovat vysokou míru demokratičnosti. Mnohdy je ale jejich součástí politická manipulace, přestože nemusí být přímá (tzn. ve volebních místnostech). Například jednostranně zaujaté působení médií, státního aparátu nebo nerovné podmínky pro kandidaturu mohou být stejně tak účinné k omezení politické soutěže. (Hloušek a Kopeček 2003: 393)

4.4 Definice liberální demokracie

Stručně a jasně shrnout definici liberální demokracie je obtížný úkol. Viděli jsme, že si tento myšlenkový směr v minulosti prošel bouřlivým vývojem v teorii i v praxi. V teoretické rovině bylo nejtěžším úkolem překonat rozpor mezi samotným liberalismem a demokracií. I proto jsou někteří autoři k liberální demokracii skeptičtí (Macpherson), přestože jinak je především v západním světě tento koncept vnímán jako jakýsi ideál, ke kterému by měly směřovat všechny státy (Sartori¹⁸, Fukuyama). A skutečně se nějakou dobu zdálo, že tento trend je nezpochybnitelný a liberálně demokratické uspořádání převládne nad všemi ostatními. Brzy však přišlo vystřízlivění. Následný vývoj totiž ukázal, že ani liberální demokracie není bezchybným zřízením, a především že není všude udržitelná. Výše zmíněné komplikuje stanovení přesné definice liberální demokracie. Rozhodnout, co je, nebo naopak co není liberálně demokratické zřízení, není snadný úkol.

Pokud bych měl přesto zmínit některé obecné znaky liberální demokracie, zněla by tato minimální definice takto: Liberální demokracie je forma vládnutí, ve které princip omezené vlády vyvažuje souhlas lidu. Předpokladem je kapitalistické tržní hospodářství umožňující soukromé podnikání. Pod slovem *liberální* se skrývá soubor brzd vůči státu, které občanům zaručují svobodu a chrání je před státem. Nositelem je ústava. *Demokracie* znamená, že součástí systému jsou pravidelné volby s uplatněním všeobecného volebního práva a politické rovnosti. Naplněny musí být i podmínky, jako jsou institucionální fragmentace, politický pluralismus a konkurence stran, nezávislá občanská společnost, občanské svobody i individuální práva.

Jedním z hlavních rysů liberální demokracie je tedy propojení politického systému se sociálně-ekonomickým systémem kapitalismu. To vytváří trvalé napětí mezi ekonomicko-privátním a politicko-veřejným. Hlavní úlohou státu, kde takový model funguje, je zajištění růstu národního bohatství a domácího produktu a distribuovat jej mezi občany. Dochází tak k tomu, že ekonomika zasahuje do demokratických procesů a politická jednání nezřídka podléhají imperativům hospodářské sféry. I v zavedených západních demokraciích tak můžeme pozorovat, jak privátní zájmy získávají nadvládu nad veřejným zájmem a jak soukromé ekonomické skupiny posilují svůj vliv na veřejné instituce. Pro etablované západní demokracie však představují tyto aspekty menší hrozbu,

---

¹⁸ Sartori (1993: 390) definuje liberální demokracii jako „rovnost prostřednictvím svobody“.

protože disponují obrannými prostředky v podobě funkčního právního státu, nezávislých a kritických médií a silnou občanskou společností. (Němec 2019: 273)

Při změnách politických režimů, především při přechodu k liberálně demokratickému uspořádání je klíčové vybudování státní autonomie. Předchozí nedemokratický režim zpravidla totiž takovou autonomií nedisponoval, neboť je obvykle ovládnán zevnitř určitou třídou, polickou či ekonomickou skupinou, klientelistickou sítí, organizovaným zločinem nebo zvnějšku zahraničními aktéry. Budování liberálně demokratického státu tedy zahrnuje vedle vytvoření pluralismu a zavedení svobodných voleb také kompetenci vykonávat svou autoritu na celém území. S tím ovšem souvisí i nutnost vybudování mechanismů kontroly, které budou občany chránit před svévolnými zásahy držitelů moci. Autonomní uplatňování pravomocí státu musí v liberálně demokratických zřízeních podléhat ústavnímu vymezení. (Dvořáková 2014: 19–20)

Při zkoumání stavu české demokracie za účelem zjištění, zda se jedná o liberální demokracii či nikoliv, nás tedy bude zajímat především angažovanost občanské společnosti, fungování právního státu a dodržování ústavního vymezení, politická pluralita, dekoncentrace moci a nezávislost médií. Právě tyto komponenty jsou totiž klíčové, pokud má být zaručena svoboda občanů a omezená role státu, tedy liberální demokracie.

5. Demokracie v České republice

5.1 Česká republika po roce 1989¹⁹

Pro pochopení současného stavu české demokracie se musíme vrátit až na její začátek, tedy do roku 1989. Po sametové revoluci, která vedla k pádu komunistického režimu, panoval široký společenský konsensus o zavedení demokracie západního typu – osvědčeného modelu uspořádání společnosti, který spojuje politický systém demokracie se socioekonomickým systémem tržního hospodářství či kapitalismu. Mezi hlavní charakteristiky takového uspořádání patří vedle svobodných voleb a tržní ekonomiky také vymoženosti ústavního liberalismu, jako jsou funkční právní stát, důsledná dělba moci, všeobecně respektovaná ústava, ústavně garantovaná základní občanská práva a svobody, veřejný prostor nezávislý na politických a ekonomických tlacích atd. (Němec 2019: 265). O tom, zda se podaří tento model implementovat a vybudovat a dlouhodobě udržet demokratický systém, rozhodovala řada jednotlivých rozhodnutí během klíčové etapy transformace, která následovala po počáteční fázi přechodové euforie.

Během devadesátých let byly vybudovány základní demokratické instituce, díky kterým lze dnes Českou republiku formálně označit jako demokratický stát. Na první pohled jsou naplněny veškeré vnější atributy moderní demokracie, jako jsou svobodné volby, dělba moci, pluralita stran, demokratická ústava zahrnující Listinu základních práv a svobod a do jisté míry nezávislá justice i nezávislá média.

Přesto trpí česká demokracie vážnými problémy a vadami, přičemž významná část těchto neduhů pramení z provázanosti politické a ekonomické sféry. Toto propojení se začalo formovat na samém počátku demokratického vývoje, tedy v první polovině devadesátých let. Již v této době došlo k vytvoření vazeb mezi politiky a podnikateli či finančními skupinami. Tyto osoby a subjekty skrze své kontakty na politické elity získaly privilegované postavení a schopnost ovlivňovat pravidla hry. Na oplátku poskytovaly politikům rozmanité protislužby, v neposlední řadě pak štědré příspěvky do stranických pokladen. Václav Němec (2019: 267) ovšem upozorňuje, že označení termínem *korupce* není pro českou realitu dostatečné ani přesné. Podle něj je situace vážnější, protože se jedná o hlubokou systémovou poruchu samotné demokracie způsobenou krizí jejích institucí (srovnej Němec 2011: 69–81). Ty totiž, místo aby sloužily veřejnému zájmu, jsou

---

¹⁹ Všem je nám dobře známé, že Česká republika do konce roku 1992 tvořila společný stát se Slovenskem. To však není pro záměr této práce podstatné, a proto se touto etapou v textu nezabývám.

dalekosáhle a systematicky zneužívány k soukromým zájmům netransparentních subjektů a skupin v pozadí. Některé životně důležité orgány demokratického systému tak přestávají plnit vlastní roli a odcizují se svému smyslu.

V některých případech tak demokratické instituce vytváří pouze jakousi fasádu, dění však daleko více ovlivňují aktéři paralelních klientelistických sítí. Je zřejmé, že pokud veřejní činitelé vykonávají své funkce ve svém vlastním zájmu či zájmu skupin stojících v pozadí, tedy nikoliv pouze v zájmu občanů, které reprezentují, nelze hovořit o skutečné zastupitelské demokracii, neboť takové skupiny pochopitelně nedisponují demokratickou legitimitou. Porušena je tak zásada rovnosti ve smyslu rovných možností podílet se na utváření politické vůle a rovnosti před zákonem, čímž se demokratický systém dostává do rozporu s vlastními principy.

Exaktně změřit, do jaké míry byla česká demokracie postižena výše popsanou systémovou poruchou, nelze. Je ovšem zřejmé, že nešlo o ojedinělé případy. Spojením paralelních klientelistických struktur s částí politických elit a veřejných činitelů byla vytvořena síla, která významně komplikovala budování demokratického a právního státu. Tato fáze transformace je tedy charakteristická vedle budování demokratického státu paradoxně také plíživým uchácením státu prostřednictvím klientelistických struktur. (Němec 2019: 268)

Korupční skandály a dárcovské aféry z druhé poloviny devadesátých let spojené s ODS sice vedly k pádu vlády premiéra Václava Klause a předčasným volbám, žádný z politiků zodpovědných za tyto aféry však nenesl právní ani politické důsledky. Během opoziční smlouvy²⁰ mezi ČSSD a ODS byly předchozí skandály zapomenuty. Neprůhledné podmínky opoziční smlouvy za vlády tehdejšího premiéra Miloše Zemana pak přinesly další příležitosti pro korupci, klientelismus a zneužívání demokratických institucí.

---

²⁰ Opoziční smlouvou se podrobněji zabývám dále, věnována je jí i samostatná kapitola.

5.2 Občanská společnost

Dosud jsme se při analýze českého politického prostředí zabývali obdobím po roce 1989. Pro pochopení českých specifik a vytvoření bližší představy o české demokracii je zapotřebí toto vymezení opustit a podívat se ještě dál. Karel B. Müller (2019: 285) hledá příčiny liberálních deficitů české společnosti v komunistickém režimu a polistopadové transformaci. To však podle něj není dostatečným vysvětlením současného stavu. Pro jeho pochopení je zapotřebí se vrátit až k samotným počátkům utváření moderní české společnosti ve druhé polovině 19. století. Müller ve svém textu píše: „*Česká společnost byla dominantně diskursivně formována na principu prvobytnosti a na auto-stereotypech ohrožení, obrany a jednoty, které výrazně omezovaly prostor a příležitosti pro osvojování kultury veřejné kritiky a (názorové) opozice*“ (Müller 2019: 285–286). Česká společnost se tak po roce 1989 učí budovat občanskou angažovanost téměř na zelené louce. Překvapivě se přitom ukazuje síla historického dědictví, které v tomto procesu klade nepřijemný odpor.

I Jacques Rupnik (2009) vidí příčiny současného stavu hluboko v minulosti. Při hledání odpovědi na to, proč si Češi i po roce 1989 obtížně osvojují umění politické opozice, zmiňuje v první řadě prvorepublikovou velkou pětku, národní frontu, ale i polistopadovou opoziční smlouvu. I to přispívá k tomu, že v českém prostředí nad politickou opozicí dominuje opozice vůči politice. To je dobře patrné třeba na příkladu Andreje Babiše, jehož protestní apel apolitičnosti byl jedním z faktorů úspěchu hnutí ANO ve volbách do Poslanecké sněmovny v letech 2013 i 2017.

Žádná demokracie se neobejde bez aktivní a vlastenecké občanské společnosti, která cítí odpovědnost za fungování vlastních institucí. Slabší občanská společnost, nedostatečné společenské aktivity a kontroly usnadňují politickým stranám (a posléze i celému politickému systému), aby se staly kořistí zájmových skupin z oblasti netransparentního byznysu²¹.

Propojením s relevantními politickými stranami se tak netransparentní byznys stává nejlépe organizovanou zájmovou skupinou, která disponuje silnou schopností prosadit své zájmy v rozhodovacím procesu. Nízká úroveň politické kultury tak přispívá k vytváření

---

²¹ Termín netransparentní byznys je pojem, kterým Michal Klíma (2015: 25) označuje negativní část polistopadového byznysu, jenž podniká nekalým způsobem a v symbióze s politikou produkuje systémový klientelismus, korupci, případně organizovaný zločin.

klientelistických a korupčních struktur v politických stranách. V případě, že se tento jev stane trvalejší součástí politického systému, přemění se postupně takový systém v klientelistickou, tedy neliberální demokracii – jednu z variant defektní demokracie (viz výše). Tento stav je přitom častěji patrný v postkomunistickém prostoru. (Klíma 2015: 25–26)

Podle Müllera (2019: 286) je však „jakousi evolučně nedovinutou Achillovou patou“ české demokracie výrazná asymetrie mezi veřejnou a soukromou sférou, která je důsledkem formování české společnosti. Tato hluboce zakořeněná součást české politické kultury tak významně limituje kvalitu demokratického vládnutí i právního státu. Asymetrie veřejného a soukromého přetrvává dodnes a projevuje se vysokou mírou stigmatizace politiky, která odrazuje mnoho občanů od politického angažmá.²²

Důsledkem výše popsaného je nedostatek smyslu pro zájmovou a názorovou pluralitu i podcenění významu veřejné diskuse a formálních pravidel jak v politice, tak v každodenním občanském soužití. Müller (2019: 287) v této souvislosti hovoří o „slabě rozvinuté schopnosti i dovednosti dohadovat se“, která pramení ve zvýšenou poptávku po autoritativnějším stylu politiky.²³

Nastíněny byly tři významné rysy české politické kultury. Tím prvním je stigmatizace politické činnosti. Za druhé se jedná o nedostatečně rozvinuté umění (politické) opozice pramenící mimo jiné z absentujícího smyslu pro zájmový i názorový pluralismus. Třetím rysem je zvýšená poptávka po autoritativnějším vládnutí. Je přitom zjevné, že každý z těchto rysů ovlivňuje ostatní. Převládá představa o tom, že se společnost dělí na zkorumpovanou a sebestřednou politickou elitu na jedné straně a „obyčejné lidi“, kteří představují jednotnou a nekonfliktní politickou vůli na straně druhé (Müller 2019: 292). Takové prostředí nabízí vhodné podmínky pro politický populismus.

---

²² To potvrdil mimo jiné i výzkum OECD z roku 2016, který ukázal, že se v Česku z věkové skupiny 15 až 29 let o politiku vůbec nezajímá 57 % respondentů. Jednalo se přitom o druhý nejhorší výsledek ze všech zkoumaných zemí.

²³ Výzkum Pavola Friče (2008: 246) došel ke zjištění, že 60 % respondentů preferuje silného politického vůdce, který zavede v zemi pořádek. Výsledky tohoto průzkumu také říkají, že 73 % respondentů si přeje velkou koalici na bázi vzájemné dohody, tedy takovou, v rámci které je omezen politický konflikt a stranické soutěžení skrze podvázání politické opozice.

Přes řadu problémů, které byly popsány výše, zaznamenala Česká republika ještě v první polovině své demokratické cesty několik zásadních úspěchů. V roce 1999 vstoupila naše země do NATO, o pět let později se stala členem Evropské unie. Patnáct let po listopadu 1989 se tak zdálo, že se Česká republika stává nezpochybnitelnou součástí euroatlantického prostoru.

5.3 Politické strany

Podle Gabriela Almonda (1956), který zkoumal kvalitu a stabilitu demokracií ve světě, nejvíce o kvalitě politického systému vypovídá úroveň politických stran, zájmových skupin a médií, které odráží stav politické kultury v zemi. Důvodem, proč je vhodnější se při zkoumání kvality demokracie zaměřit na tuto vrstvu, je podle Almonda fakt, že jsou to právě politické strany, zájmové skupina a média, které plní úlohu tvárného podloží a základního vstupu do systému, jenž do značné míry předurčuje kvalitu vládnutí. Pokud jde o výzkum kvality demokracie, plní tato vrstva primární funkci. Politické strany a zájmové skupiny totiž zprostředkovávají vztah mezi společností a státem. Pokud bychom se však naopak omezili pouze na makroúroveň reprezentovanou zákonodárnou, výkonnou a soudní mocí, postihli bychom politický systém pouze na jeho výstupu. Přínos Almondova přístupu tak spočívá v tom, že na politický systém pohlíží jako na víceúrovňový komplex.

Politické strany zprostředkovávají vztah mezi občanskou společností a státem. V politickém systému tak plní nezastupitelnou úlohu a mají zásadní vliv na kvalitu, či nekvalitu demokracie. Právě proto bychom jim měli po vzoru Gabriela Almonda věnovat dostatečnou pozornost.

Spolu s přechodem od industriální společnosti k postprůmyslové došlo i k proměně vazeb politických stran mezi společností na jedné straně a státem na straně druhé. Politické strany se vzdalují společnosti a připoutávají se ke státu. Přestávají tak plnit tradiční funkce (agregace a artikulace společenských zájmů, socializace společnosti), místo toho dnes zastávají výhradně volební funkci. Vyústěním tohoto procesu je vznik kartelových stran (typické pro západní a severní Evropu), klientelistických organizací (v prostředí přechodu od komunismu k demokracii ve střední Evropě) a oligarchických uskupení (v prostoru východní Evropy).

Klientelistické strany se v rámci tohoto procesu přimykají ke státu (ještě více než v případě stran kartelového typu) v symbióze s netransparentním byznysem. Toto parazitické chování, systémová korupce a oslabení právního státu je završením procesu, který bývá označován jako *únos či uchvácení státu*. Politické strany se během něj čím dál více vzdalují společnosti a ztrácejí svou legitimitu. Důsledkem toho je oslabení stability systému a především vznik defektní demokracie. (Klíma 2015: 31–32)

Tento jev byl do značné míry patrný i v České republice²⁴. Jak jsem již nastínil, klientelistické strany plnily úlohu převodových pák. Využívaly svůj vliv a strategické rozmístění v mocenském prostoru celého státního teritoria, aby mohly garantovat úspěšnou realizaci nejrůznějších transakcí, služeb a protislužeb. Těžiště moci tak ovládly privilegované strany, které koexistovaly v symbióze s netransparentním byznysem a společně parazitovaly na veřejných zdrojích. Výsledkem byl únos či uchvácení státu, postupná klientelizace celého systému vládnutí a vznik tzv. klientelistické demokracie (viz dále).

---

²⁴ Podrobně se tomuto negativnímu aspektu vývoje české demokracie věnuje Michal Klíma (2015) ve své knize *Od totality k defektní demokracii*.

5.4 Politický klientelismus a klientelistická demokracie

Michal Klíma (2015: 171) definuje politický klientelismus jako „...*permanentně se rozšiřující systém více či méně skrytých vazeb a kontaktů především mezi sférou politiky a byznysu, kladoucí si za cíl nekalými způsoby maximalizovat zisky ve formě co největší koncentrace moci a bohatství*“. Politické strany, které jsou strategicky rozmístěny v mocenském prostoru, obsluhují instituce a rozhodují o obsazování funkcí a přidělování veřejných zdrojů, sehrávají v tomto procesu úlohu ústředních převodových pák.

Současně s tím, jak politické strany stále více hájí zájmy spřízněných podnikatelských subjektů, dochází k oslabování jejich zastupitelské funkce. Postupně tak plíživě a skrytě dochází k částečné privatizaci demokracie v rukou netransparentních ekonomických subjektů. Tento stav, kdy netransparentní byznys systematicky parazituje na veřejných zdrojích v symbióze s politickými stranami, je označován jako *klientelistická demokracie*. (Klíma 2015: 215)

5.4.1 Stranický systém, polozablokovaná demokracie

Český stranický systém se během devadesátých let postupně vyvinul v umírněný pluralismus s dvěma ústředními stranami – občanskými (ODS) a sociálními (ČSSD) demokraty. Součástí tohoto systému ovšem i po pádu totalitního režimu zůstala komunistická strana (KSČM). Existence této významné radikálně levicové strany s nulovým koaličním potenciálem byla jedním ze dvou hlavních důvodů, které vedly ke vzniku polozablokované demokracie. Druhým důvodem byla tendence ODS a ČSSD jako tehdejších nejsilnějších hráčů ke kartelizaci politického prostoru. Vrcholem toho byla již zmíněná opoziční smlouva. Český stranický systém se tak v tomto období vyznačoval slabou konkurenčností a sníženou odpovědností dvou dominantních stran. Logickým důsledkem pak bylo oslabení role opozice. Vznik opoziční smlouvy následoval po ukončení procesu masové privatizace. Tato skrytá velká koalice byla vyvrcholením fáze konsolidace a zakonzervování klientelistických vazeb. (Klíma 2015: 39)

Příčiny tohoto systémového propojení politických stran s netransparentním byznysem, ale i státní správou lze dohledat v postkomunistickém dědictví a rovněž v rozsahu ekonomické a politické transformace po roce 1989. Zmínit v této souvislosti můžeme například dědictví nadstandardního propojení politické a ekonomické sféry stejně

jako dědictví nadměrného zasahování politiky (bývalé státostrany) do státní správy. Dále sem patří chybějící zkušenost s dělbou moci a systémem brzd a protiváh, setrvačnost poddanské politické kultury a význam osobních konexí a síťových vazeb, absence silných středních vrstev a aktivní občanské společnosti a v neposlední řadě pak bezprecedentní rozsah privatizace, který dal vzniknout predátorským a parazitickým skupinám. (Klíma 2015: 36–37)

Přestože byl výše popsáný jev v novodobé české politice přítomný od začátku, jako závažný problém ho začala vnímat značná část veřejnosti až zhruba na konci prvního desetiletí dvacátého prvního století. Sílily občanské protesty proti korupčním praktikám, vznikla řada protikorupčních iniciativ i některé nové politické strany orientované na boj proti korupci. Varování před pronikáním organizovaného zločinu do nejvyšších pater politiky, státní správy a justice se opakovaně objevovala i ve výročních zprávách Bezpečnostní informační služby (viz dále).

6. Opoziční smlouva

6.1 Úvod

Opakovaně jsem se již zmínil o opoziční smlouvě²⁵. Nyní se tedy zastavíme u tohoto období, které patří vůbec mezi ty nejzásadnější v politickém vývoji České republiky, a podrobně ho prozkoumáme. Na tomto příkladu si ukážeme, do jaké míry byly v této době naplněny komponenty liberální demokracie. Připomínám, že nás nejvíce bude zajímat stav občanské společnosti, fungování právního státu a dodržování ústavního vymezení, politická pluralita či naopak koncentrace moci a nezávislost médií. Opoziční smlouva představuje sice pouze jednu etapu polistopadového vývoje, ovšem rozhodně ji nelze považovat za nahodilost. Její význam, rozsah a dopad je natolik zásadní, že nám

---

²⁵ „Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou“, jak zněl oficiální název, je v literatuře označována různými termíny. Michal Klíma jí nazývá kartelovou dohodou, jiní autoři se drží pojmu opoziční smlouva. Někteří ovšem píšou termín v uvozovkách (Novák 2004), jiní bez nich. Někteří autoři zase píšou Opoziční smlouvu s velkým počátečním písmenem (Kopeček 2015). Já jsem se rozhodl používat termín opoziční smlouva bez uvozovek a s malým počátečním písmenem. To samé platí pro toleranční patent (viz dále).

může poskytnout významné indicie k odpovědi na naši výzkumnou otázku. Opoziční smlouva byla kontroverzní záležitostí od samého počátku, i proto tato kapitola zahrnuje také průběh vyjednávání o vzniku vlády po volbách v roce 1998.

6.2 Vládní varianty a cesta k opoziční smlouvě

výsledky voleb do Poslanecké sněmovny 1998

	hlasy v %	mandáty
ČSSD	32,31	74
ODS	27,74	63
KSČM	11,03	24
KDU-ČSL	9,00	20
US	8,60	19

Zdroj: Český statistický úřad

6.2.1 ČSSD + KDU-ČSL + US

Ve volbách do Poslanecké sněmovny v červnu 1998 zvítězila ČSSD. V pondělí 22. června, dva dny po volbách, pověřil prezident Václav Havel předsedu ČSSD Miloše Zemana jednáním o utvoření vlády. Přesto se sociální demokracie vzhledem k rozložení sil ocitla v situaci, kdy neměla jistotu obsazení premiérského postu, dokonce ani účast ve vládě. Prezident Havel totiž deklaroval, že stejně jako na konci roku 1997 po rozpadu Klausovy vlády, měla být nejprve ve sněmovně nalezena „průchodná“ politická sestava, teprve poté jmenuje nového premiéra.

Při tomto rozložení sil přicházelo teoreticky v úvahu několik variant vládní koalice. Sto třinácti mandáty by disponovala koalice ČSSD, KDU-ČSL a US. Josef Lux, předseda lidovců, už den po volbách, tedy ještě před Zemanovým pověřením jednat o vládě, oznámil po schůzce vedení své strany, že „bude hájit velkou koalici“ složenou ze sociálních demokratů, Unie Svobody a lidovců.

Překážkou však byla značná ideologická vzdálenost mezi sociálními demokraty a unionisty. Antagonismus těchto stran vystupňovaný během volební kampaně vyústil v březnu v usnesení schváleným ústředním výborem ČSSD, že sociální demokracie „v

žádném případě“ neuzavře vládní koalici s Uníí Svobody. Předseda US Jan Ruml navíc vzápětí kategoricky odmítl možnost, že by jeho strana vládu tolerovala.

Miloš Zeman ovšem velmi stál o vládní spolupráci s lidovci, a proto do značné míry revidoval svůj postoj k US. Podle jeho nového návrhu měla být Unie svobody s vládou nepřímo propojena prostřednictvím dvou nestraničských odborníků. Lidovcům nabídl dokonce post premiéra a dalších šest ministerských křesel a právo veta při důležitých rozhodnutích. Zeman se v tomto návrhu navíc vzdal vládní majority pro ČSSD, neboť lidovci spolu s oběma nestraničky měli početně tvořit polovinu vlády. Ani takováto nabídka však US neoslovila. Účast Unie svobody na této vládě odmítli Josef Zieleniec a Josef Tošovský, kteří měli obsadit posty nestraničků.

6.2.2 ODS + KDU-ČSL + US

Týden po zahájení vyjednávání o vládě prezident Václav Havel veřejně prohlásil, že pokud Miloš Zeman neuspěje, pověří dalším pokusem předsedu ODS Václava Klause. V tomto případě se nabízela koalice ve složení ODS, KDU-ČSL a US, která by disponovala sto dvěma mandáty. Tuto alternativu v podobě pravostředové koalice upřednostňovali především unionisté. Kládli si ale několik podmínek. Jednou z nich byl i požadavek, aby se Václav Klaus nestal členem této vlády. Osoba Václava Klause byla překážkou i pro značnou část lidovců a Jan Kasal otevřeně připouštěl, že účast KDU-ČSL ve vládě pod jeho vedením je vyloučená. ODS však na tuto podmínku obou případných koaličních partnerů podle očekávání nepřistoupila. (Kopeček 2012: 88–91)

6.2.3 „třetí pokus“

Jednání ovlivňovala vidina možného „třetího pokusu“, o kterém se spekulovalo jako o scénáři pro případ, že se vládu nepodaří sestavit Miloši Zemanovi ani Václavu Klausovi. Šanci sestavit vládu by pak měl údajně dostat někdo z Havlových blízkých. Vznikla by tak patrně hybridní polopolitická vláda podobně, jako tomu bylo v případě kabinetu Josefa Tošovského. Tohoto scénáře se Zeman s Klausem obávali, naopak Josef Lux si od něj sliboval, že by se mohl stát tím, kdo se v tomto případě zhostí úkolu sestavit vládu. Miloš Zeman si byl dobře vědom toho, že pokud by ČSSD přes vítězství ve volbách skončila v opozici, skončil by velice pravděpodobně v čele strany. (Kopeček 2012: 92)

6.2.4 Opoziční smlouva

Přestože se obě největší strany proti sobě před volbami ostře vymezovaly, obavy jejich předsedů ze ztráty vlivu na povolební vyjednávání vedly velmi záhy k úvahám o společné dohodě. Vedení ODS už dva dny po volbách začalo debatovat o možné podpoře menšinové sociálnědemokratické vlády. Jednání mezi občanskými a sociálními demokraty se naplno rozběhla v posledních červnových dnech poté, co Miloš Zeman předložil ODS písemný návrh.

3. července 1998 proběhlo jednání mezi zástupci ČSSD a ODS a na následní tiskové konferenci byla avizována příprava vzájemné dohody. Ještě předtím se sice Václav Klaus sešel s Josefem Luxem a Janem Rumlem, tato schůzka však nijak neohrozila vznik opoziční smlouvy. Požadavky ODS ohledně případné středopravé koalice byly formulovány tak, aby byly pro lidovci a unionisty nepřijatelné. Špičky KDU-ČSL a US se následně ještě sešly 6. července 1998 v Kladrubech k jednání, aby se pokusily nalézt způsob, jak zabránit vzniku opoziční smlouvy. To však již ČSSD ani ODS nebraly v potaz a 9. července podpisem opoziční smlouvy udělaly tečku za povolebními vyjednáváním. 17. července byl Miloš Zeman jmenován premiérem a o pět dní později byli jmenováni i další členové sociálnědemokratické vlády. Na půdě Poslanecké sněmovny se ke vzniku vlády ODS přičinila tím, že při hlasování o důvěře její poslanci opustili sál. Výměnou za to získala ODS některé funkce, především ve vedení parlamentu.

Spolupráce mezi ČSSD a ODS v rámci opoziční smlouvy lze přitom bez nadsázky označit za šokující, obě strany se totiž proti sobě před volbami ostře vymezovaly. Po volbách bylo však náhle vše jinak, když došlo k nastolení tohoto nestandardního partnerství a spojení, a to za zcela mocenským účelem. Přes zjevný koaliční charakter této spolupráce obě strany usilovaly o maskování této skutečnosti. K tomu mělo přispět i to, že na obsazení ministerských postů se ODS vůbec nepodílela.

ODS tedy nevstoupila do nové vlády, ani se nezavázala k podpoře menšinové sociálně demokratické vlády při hlasování o jejích návrzích v parlamentu. Uznala právo nejsilnější strany utvořit menšinovou vládu a vedle neúčasti při hlasování o důvěře vládě se zavázala k tomu, že nevyvolá ani nepodpoří hlasování o nedůvěře vládě. ODS tím umožnila sociální demokracii, aby zůstala u vlády celé funkční období. (Novák 2004: 331)

Významným motivem k uzavření opoziční smlouvy byla i eliminace vlivu malých politických stran. Ty musely později také čelit hrozbě politické marginalizace, za jejímž účelem měla být přijata volební reforma (viz dále). Dalším výrazným aspektem, který přispěl k této dohodě, byl společný zájem obou velkých stran v omezení prezidentova zasahování do průběhu povolebních vyjednávání a prosazování jeho politických představ. Podpisem opoziční smlouvy tak její signatáři vyřadili v této fázi prezidenta ze hry. V průběhu vlády Miloše Zemana obě strany dále usilovaly o omezení prezidentových pravomocí. (Kopeček 2012: 88-102)

6.3 Děkujeme, odejděte!

V listopadu roku 1999 vznikla z iniciativy někdejších studentských vůdců z konce 90. let výzva s názvem *Děkujeme, odejděte!*. Ta navazovala především na *Dřevíčskou výzvu* a *Impuls 99*, který varoval před obratem v polistopadovém vývoji: „Veřejný život se uzavírá občanům a nevládním institucím, začínají ho stále více ovládat velké politické strany, které žijí převážně svými stranickými problémy a mocenskými zájmy. Velká část občanů ztrácí důvěru v politické strany a demokratické instituce vůbec, protože má pocit, že mnozí naši politici nezacházejí odpovědně s mandátem, který od občanů obdrželi. Objevuje se neprůhledné propojování politické a hospodářské moci. (...) Vyzýváme politiky, aby se konečně začali zabývat reálnými problémy naší země a nezaměřovali se pouze na mocenské hry.“ (Tabery 2006: 189) Erik Tabery (2006: 191) popisuje tehdejší reakci politiků na *Impuls 99* slovy: „nemluvte nám do toho, ohrožujete demokracii, a pokud něco chcete, tak si založte vlastní stranu.“

Výzva *Děkujeme, odejděte!* byla zveřejněna v den desátého výročí sametové revoluce, tedy 17. listopadu 1999. V jejím čele stálo několik bývalých studentských vůdců: Martin Mejstřík, Igor Chaun nebo Šimon Pánek. Hlavním požadavkem byl odchod vůdčích politiků předních politických stran. To bylo ovšem později ve vyjádřeních iniciátorů zúženo na Klause a Zemana. Zájem veřejnosti se během chvíle rozšířil po celé zemi. Lidé připojovali své podpisy poštou i přes internet, k výzvě se přidaly i některé internetové stránky. Týden po zveřejnění organizátoři ohlásili, že se celkový počet podpisů blíží sto tisícům.

Reakce politiků na sebe nenechala dlouho čekat. Směrem k autorům výzvy směřovali svou rozčilenou kritiku zástupci ODS, ČSSD i KSČM. Poradce Václava Klause Ladislav Jakl výzvu odsoudil jako „zásadní útok na demokracii v naší zemi“. Sám Václav Klaus odmítl požadavek na odstoupení s vysvětlením, že podobné výkřiky nemají politickou váhu. Premiér Miloš Zeman reagoval slovy, že se nikdy nenechal zastrašit. Těch „několik tisíc lidí představuje jednoho až dva poslance v parlamentě.“ (Tabery 2006: 198)

Podle bleskového průzkumu agentury STEM zveřejněném v České televizi s obsahem výzvy souhlasilo 56 procent obyvatel. Pro odchod předních politiků se vyslovila většina příznivců KDU-ČSL, US a komunistů, ale poměrně překvapivě i polovina voličů ČSSD a ODS. (ČTK 1999, Tabery 2006: 198)

Vyvrcholením snah byla demonstrace na Václavském náměstí v Praze, na níž podle odhadů přišlo 50 až 80 tisíc lidí. Moderování akce se ujal Igor Chaun: „Jde nám o probuzení občanského vědomí naší společnosti a o to, aby si politici znovu uvědomili, že jsme. Máme tři základní požadavky. Je to zrušení opoziční smlouvy, je to odchod Miloše Zemana a Václava Klause coby těch, kteří symbolizují důvod současného stavu a dále vnitřní slib slušnosti každého občana této země.“ Zazněl i požadavek předčasných voleb. (Tabery 2006: 199)

6.4 Televizní krize

Ředitelem České televize byl na počátku opoziční smlouvy Jakub Puchalský. Ten vyslyšel žádost smluvních stran a v listopadu 1998 propustil dramaturga pořadu Nadoraz a všechny autory kritických reportáží o kauze Bamberg²⁶. Okolnosti okolo výkonu funkce ředitele ČT se postupně stupňovaly, a tak Jakub Puchalský v prosinci 1999 rezignoval.

V lednu 2000 zvolila rada České televize novým ředitelem ČT Dušana Chmelíčka. To se však politikům nezamlouvalo. Podle zákona o ČT mohla být rada odvolána za předpokladu, že se sněmovna dvakrát během šesti měsíců usnese na tom, že televize neplní

---

²⁶ Česká televize v březnu 1998 v rámci pořadu Nadoraz informovala o tom, že se Miloš Zeman v roce 1995 účastnil schůzky v německém Bambergu s podnikatelem Janem Vízkem, který Zemanovi nabídl několika set milionů korun a kompromitující materiály na představitele ODS a ODA výměnou za ministerská křesla pro své lidi a další funkce. (Kopeček 2015: 43)

svou veřejnou službu. Takové usnesení bylo přijato hlasy ČSSD a ODS dvakrát během jednoho dne (!) a tak byla rada ČT 10. března odvolána.

Obavy redaktorů z dalšího vměšování opozičně smluvních politiků do vysílání se naplnily, když Václav Klaus podal stížnost na moderátora Romana Proroka přímo řediteli televize Dušanu Chmelíčkovi. Když svou nespokojenost s tímto moderátorem vyjádřil i Miloš Zeman, skončil Roman Prorok vzápětí jakožto moderátor hlavního debatního pořadu Právě poledne. Odpovědným za Prorokovo odvolání byl ředitel zpravodajství Jiří Hodač, který měl velmi blízko k Václavu Klausovi. Krátce předtím, než se stal ředitelem zpravodajství ČT, měl nastoupit jako tiskový mluvčí ODS. Hodač pak namísto odvolaného Proroka dosadil Antonína Zelenku, který byl Klausův sympatizant a člen ODS. Tuto informaci však Zelenka před veřejností tajil. Situace se natolik vyostřila, že Hodač posléze odešel z funkce ředitele zpravodajství. (Tabery 2006: 204-206)

12. prosince 2000 rozhodla rada ČT o odvolání generálního ředitele Dušan Chmelíčka. Důvodem měl údajně být rozpočet pro rok 2001. Tato rada byla ovšem už od okamžiku svého zvolení na začátku roku 2000 kritizována za to, že její členové jsou jen prodlouženou rukou ODS a ČSSD, navíc bez patřičné odbornosti²⁷. (Kopeček 2015: 199-202).

Rada ČT se odvoláním Chmelíčka ocitla pod silným tlakem. Protesty zprvu iniciovali televizní producenti, postupně se připojovali další televizní zaměstnanci. Požadovali odstoupení rady, respektive její odvolání sněmovnou. Předseda televizních odborů Antonín Dekoj celou záležitost okomentoval takto: „Nesprávné lidi v nesprávný čas svévolně odvolávají generálního ředitele a ČT je bezmocnou hříčkou v jejich rukou.“ (Neumann 2000: 28 cit. dle Kopeček 2015:203)

Deset dní po odvolání Chmelíčka zvolila rada novým ředitelem ČT Jiřího Hodače, což vzbudilo velkou nevoli v redakci zpravodajství. To se silně promítlo i do charakteru televizního zpravodajství. Podle redaktorů měl Hodač úzké vazby na ODS. Šéfkou zpravodajství se vzápětí stala Jana Bobošíková, která se svou blízkostí k ODS ani netajila. Půl roku pracovala jako poradkyně Václava Klause. (Tabery 2006: 208)

---

²⁷ Devítičlennou radu České televize volila Poslanecká sněmovna, kandidáty navrhovaly politické strany.

Celá záležitost přitáhla veřejnou pozornost poté, co na ni svým podpisem pod prohlášení členů poradního sboru odvolaného ředitele upozornila řada známých osobností. Posléze vznikla iniciativa *Česká televize – věc veřejná*. V novinách se začaly objevovat burcující články, které odsuzovaly radu ČT a její počínání. Televizní protesty doprovázela rozsáhlá kampaň. Vznikla petice s názvem *2000 slov v roce 2000*, jejímž autorem byl Ludvík Vaculík. Podle této petice „v televizi začaly ‚normalizační‘ čistky a nám všem hrozí to, že se televize před volbami stane poslušným nástrojem těch lidí, kteří jsou právě u moci“. Pravidelné protestní shromáždění na podporu redaktorů zpravodajství, které se konaly nejprve před budovou televize, se posléze přesunuly na Václavské náměstí a počet demonstrantů prudce vzrostl. Protesty probíhaly i v Brně a Ostravě. (Kopeček 2015: 205)

K politizaci televizní krize přispěli zástupci čtyřkoalice²⁸, především pak politici Unie svobody, kteří podpořili redaktory osobní přítomností. Olej do ohně pak přilil prezident Václav Havel svým vyjádřením o tom, že postup televizních radních byl možná v souladu s textem zákona, ale proti jeho smyslu a duchu. Celou záležitost pak přirovnal k únoru 1948, který také „proběhl naprosto zákonně v souladu s literou zákona, ale v rozporu s duchem poválečné ústavy“ (Zemské noviny 2000 cit. dle Kopeček 2015: 207). Naopak Václav Klaus hájil Jiřího Hodače a legalitu jeho volby. ODS striktně odmítala požadavky na odvolání rady ČT a ředitele televize. Podle Klause „hybrid zvaný veřejnoprávní instituce nefunguje“ a proto navrhl zahájit přípravy privatizace televize (Mladá fronta Dnes 2000). Naopak ČSSD se zcela zjevně pragmaticky přizpůsobila převládající protihodačovské veřejné atmosféře, když grémium strany jednomyslně odhlasovalo výzvu, aby Hodač odstoupil. Proti snaze sociálních demokratů se ovšem postavili tři radní nominovaní za ODS. Sociální demokraté neměli potřebnou většinu a o Hodačově odvolání se tak nakonec ani nehlasovalo.

3. ledna 2001 se na Václavském náměstí konala demonstrace, které se podle odhadů zúčastnilo asi 100 000 lidí. Jednalo se tak o největší demonstraci od listopadu 1989. První místopředseda ČSSD Vladimír Špidla oznámil demonstrantům, že vláda schválila zákon o ČT, který ukončí činnost tehdejší rady a volba nové rady už nebude podléhat nominacím politických stran. 11. ledna Jiří Hodač rezignoval, oficiálním vysvětlením byly zdravotní důvody – Hodač byl totiž tou dobou po předchozích zdravotních potížích hospitalizován.

---

²⁸ Čtyřkoalici vytvořily v září roku 1998 KDU-ČSL, Unie svobody, Demokratická unie a Občanská demokratická aliance za účelem společného postupu proti ODS a ČSSD.

V polovině ledna odvolala sněmovna radu ČT a schválila změnu zákona o České televizi. I po úpravě zákona však zůstává volba rady ČT v rukou sněmovny. Politici rozhodují rovněž o výši koncesionářských poplatků, což je neméně problematické. Obojí tak umožňuje politikům disponovat značným vlivem na fungování veřejnoprávních médií.

6.5 Kauza olovo

Tzv. kauza Olovo se rozpoutala poté, co reportéři MF Dnes Sabina Slonková a Jiří Kubík v květnu roku 2000 informovali o tom, že existuje materiál, jehož účelem je zdiskreditování významné představitelky ČSSD Petry Buzkové²⁹. Za jeho vznikem měli údajně stát poradci premiéra Miloše Zemana.

Úřad vlády podal po zveřejnění těchto informací trestní oznámení na neznámého pachatele za to, že pronikl do vládních počítačů, odkud tento materiál získal. Tím byla v podstatě potvrzena autenticita spisu. Na Slonkovou a Kubíka podal Úřad vlády trestní oznámení pro pomluvu. Prezident Havel ještě na začátku šetření oba novináře omilostnil. Slonková s Kubíkem ovšem trvali na projednání případu. Trestní stíhání novinářů bylo uzavřeno s tím, že se žádného trestného činu nedopustili. (Tabery 2006: 140–143)

Policie nikoho neobvinila, přestože vyšetřování uzavřela s tím, že kauza vznikla mezi poradci premiéra. Této kauzy si všimla i zahraniční média: „Tento skandál jen zvýraznil nízkou úroveň polické kultury a zvýšil otázky kolem vlivu a síly poradců Miloše Zemana,“ napsaly *Financial Times*. Podání trestního oznámení na novináře ostře kritizovali američtí kongresmani. Ve zprávě helsinského výboru amerického kongresu stálo, že Zeman a Klaus jsou „často otevřeně nepřátelští vůči sdělovacím prostředkům“. (Tabery 2006: 144, 213)

Za běžných okolností by v takový moment do hry pravděpodobně vstoupila opozice. ODS byla ovšem opozicí smluvní, a tak nevyvolala žádnou parlamentní vyšetřovací komisi ani interpelace. ODS povětšinou k případu mlčela. A když už se ke kauze někdo z občanských demokratů vyjádřil, postavil se na stranu Miloše Zemana.

---

²⁹ Iniciály Petry Buzkové se shodují s chemickou značkou olova – Pb – odtud název spisu a celé kauzy.

6.6 Občanská společnost v době opoziční smlouvy

Reakce politiků na projevy veřejnosti naznačovaly, že dochází k jisté změně. Přes důležitý zlom, který v této době nastal uvnitř občanské společnosti, hodnotí Erik Tabery (2006: 213) výsledky jejích snah negativně: „Kdyby někdo zkusil shrnout konkrétní výsledky veřejné angažovanosti, musel by dojít k závěru, že se vlastně z dlouhodobého hlediska vůbec nic nepovedlo. Ekonomické a právní reformy navrhované dřevíčskou výzvou se v plné podobě neprosadily, apel na politiky Děkujeme, odejděte!, aby se začali chovat slušněji a průhledněji, také úplně nevyšel a Česká televize se rovněž nevykotala ze závislosti na politicích.“

6.7 Toleranční patent a volební reforma

Spolupráce obou stran v rámci opoziční smlouvy byla prohloubena přijetím série dodatků v lednu 2000 označovaných jako toleranční patent. Těchto pět dodatků upřesňovalo podmínky tolerance sociálnědemokratické vlády ze strany ODS. Občanští demokraté se v tomto dokumentu zavázali, že vládu podpoří při některých parlamentních hlasováních. Od tohoto momentu lze tedy hovořit o skutečné parlamentní koalici (Novák 2004: 332:333). Přestože byl programový průnik obou stran omezený, zahrnoval důležité oblasti jako reformu volebního systému a zákony o státním rozpočtu. ODS se v rámci tolerančního patentu podařilo prosadit své požadavky ohledně limitů schodků státního rozpočtu. Výměnou za to se občanští demokraté zavázali, že podpoří všechny návrhy státních rozpočtů při parlamentním hlasování, včetně aktuálního návrhu pro rok 2000. Ovšem i v dalších oblastech byly prosazeny návrhy ODS, především pak hospodářské a sociální pasáže tolerančního patentu vyznívaly jako velký úspěch občanských demokratů. Mnoho finálních návrhů tak bylo ve zjevném rozporu se sociálnědemokratickými představami. ČSSD byla donucena k ústupkům také třeba v otázce navyšování sociálních dávek, reformě důchodového systému nebo deregulace nájemného. (Kopeček 2015: 159)

6.7.1 Volební reforma

Toleranční patent s sebou přinesl i jeden z nejzásadnějších a nejvíce kontroverzních momentů opoziční smlouvy, kterým byla volební reforma pro sněmovní volby. Ta měla do poměrného systému zavést výrazně většinové prvky. Motivem bylo usnadnění vzniku většinových vládních koalic tvořených maximálně dvěma subjekty. Došlo by tak k oslabení menších stran. Návrh počítal se zavedením 35 místo dosavadních 8 volebních obvodů. Pro přepočítání hlasů na mandáty byl kompromisně stanoven vyrovnávací d'Hondtův dělitel, jak to nazval toleranční patent. Jednalo se o novou metodu, v praxi zatím nevyzkoušenou, která vznikla úpravou klasického d'Hondtova dělitele. Důsledkem toho by bylo znesnadnění získání mandátů pro malé strany. I v tomto případě se přitom jednalo o velký ústupek ze strany ČSSD³⁰.

Přes zásadní zásah do politického systému země, který tato reforma představovala, měla být parlamentem schválena během krátké, půlroční lhůty. V březnu roku 2000 návrh schválila Zemanova vláda, do konce května prošel sněmovnou. Snaha ODS co nejvíce ztížit pozici malým stranám neustávala, a tak při druhém projednávání volební reformy předložil poslanec ODS Jan Vidím pozměňovací návrh, který nově stanovoval uzavírací klauzuli pro volební koalice. Hranice pro vstup do Poslanecké sněmovny pro dvoučlennou koalici měla být namísto dosavadních 7 procent stanovena na 10 procent, pro tříčlennou koalici měla být hranice posunuta z 9 na 15 procent a čtyř a vícečlenná koalice musela pro vstup do sněmovny získat 20 procent namísto dosavadních 11 procent. Nebylo přitom pochyb o tom, že byl tento návrh namířen především proti čtyřkoalici. Řada poslanců ČSSD s touto podobou nesouhlasila, Miloš Zeman však poukázal na to, že její odmítnutí by znamenalo konec opoziční smlouvy, což veřejně potvrzovali i občanští demokraté. V závěrečném hlasování sněmovny tak tato volební reforma hladce prošla. Vzhledem k tomu, že se jednalo o volební zákon, bylo k jeho přijetí nutné kladné stanovisko Senátu. Projednávání této novely na půdě horní komory však nasvědčovalo výrazným komplikacím. I v tomto případě tak musel Miloš Zeman vyvinout tlak na sociální demokraty za pomoci argumentu hrozby vypovězení opoziční smlouvy ze strany ODS. 23. června 2000 byla novela schválena Senátem nejtěsnější možnou většinou. Následné veto

---

³⁰ Podle Zdeňka Škromacha, který byl jedním z vyjednávačů za sociální demokracii, byla výsledná podoba pro ČSSD „na hraně přijatelnosti“ (Kopeček 2015: 159).

prezidenta Václava Havla bylo vzápětí přehlasováno Poslaneckou sněmovnou, a to ještě výraznější většinou než při hlasování na konci května. (Kopeček 2015: 168-171)

6.7.2 Ústavní soud

Prezident Václav Havel se poté, co bylo jeho veto přehlasováno, obrátil na Ústavní soud. Totéž učinila i široká skupina senátorů, jejíž většinu tvořili lidovci. Oba návrhy shodně argumentovaly porušením zásady poměrného zastoupení garantované Ústavou ČR. To nakonec potvrdil i Ústavní soud, podle jehož rozhodnutí posouvají provedené změny volební systém příliš směrem k většinovému volebnímu systému a vzdalují jej poměrnému (Kopeček 2015: 173).

Ústavní soud tedy zrušil volební reformu, ovšem s výjimkou koaličních klauzulí. Tato antikoaliční úprava tedy zůstala v platnosti. Tato bariéra dodnes odrazuje strany od předvolební spolupráce, což je zcela v rozporu s původním záměrem k větší koncentraci stranického systému.

6.8 Kritika opoziční smlouvy

Kritiky opoziční smlouvy bylo možné nalézt mezi politiky, novináři, publicisty i odborníky ze sociálně vědního oboru³¹. Tehdejší prezident Václav Havel (2006: 150) se o opoziční smlouvě vyjadřoval takto: *„Opoziční smlouva je další produkt Klausova pojmového kejklířství: neznamenalo to nic jiného, než že si ODS a ČSSD, tyto dvě největší strany, budou nadále všelijak rozdělovat funkce, vycházet si vstříc, tu a tam se vzájemně podpoří, takže ČSSD může snadno sestavit menšinovou vládu. (...) A ty ostatní trpaslíky společně zašlápnu, jak to chtěly udělat volebním zákonem. Prostě ryzí základ uzavřeného politického systému. Vedoucí úloha jedné strany, kterou jsme měli za komunismu, by byla nahrazena vedoucí úlohou stran dvou.“*

---

³¹ Pro úplnost je nutné zmínit, že přestože v českém prostředí převládalo a stále převládá silně negativní vnímání opoziční smlouvy, našli bychom i řadu autorů, jejichž postoj k této formě spolupráce byl neutrální či dokonce pozitivní. Ve většině těchto případů se jedná o autory z řad zahraničních odborníků. Tento menšinový pohled na opoziční smlouvu představuje Lubomír Kopeček ve své publikaci *Deformace demokracie? Opoziční smlouva a česká politika 1998–2002*. Kladný postoj k opoziční smlouvě pak pochopitelně zastávali i její představitelé. Smyslem této práce však není polemika nad opoziční smlouvou.

Tehdejší poradce prezidenta Havla a politolog Jiří Pehe označil toto spojení jako „amorální mocenský handl“, „tunelování demokracie“, „mimoparlamentní mechanismus rozhodování o důležitých věcech“ a „dohodu mezi dvěma autoritativními vůdci“. (Pehe a Žák 2002)

Touto významnou etapou české politiky, kterou opoziční smlouva bezesporu představovala, se ve své knize *Vládeme, nerušit* zabýval novinář Erik Tabery. Autor zde popisuje akt mezi občanskými a sociálními demokraty jako „vybočení z klasické formy demokracie“. Podle Taberyho (2006: 9) „přinesla opoziční smlouva do Česka něco naprosto nečekaného a ve světě nevyzkoušeného – vládu kabinetu, který nemusí parlamentu skládat všechny účty“.

Michal Klíma (2000: 100) namísto zavedeného termínu opoziční smlouva označuje spolupráci mezi ČSSD a ODS jako „kartelovou smlouvu“ nebo „kartel dvou stran“. Vzniknout měla za účelem rozdělení politického trhu. Na tuto tezi navázal Tomáš Jarmara (2002: 182), podle kterého tato dohoda představovala „započítání kroků tendujících k vytvoření strany kartelu“.

Zjevná tendence k posílení donorské role státu byla patrná v návrhu změny zákona o sdružování v politických stranách a hnutích, který předložila Zemanova vláda v roce 2000. Tento návrh byl zcela bezohledný vůči mimoparlamentním formacím a výrazně odporoval nedávnému rozhodnutí Ústavního soudu. Návrh, který v květnu 2000 schválil Parlament České republiky, vetoval prezident Václav Havel a následně se obrátil znovu na Ústavní soud. Stalo se tak pouze měsíc po rozhodnutí Ústavního soudu o volební reformě. A i tentokrát dal Ústavní soud prezidentovi za pravdu, když označil jako protiústavní, aby se finanční příspěvek stranám na činnost odvíjel od překročení uzavírací klauzule pro vstup do Poslanecké sněmovny. Kritizováno bylo i zvýšení příspěvku za poslanecký či senátorský mandát z půl milionu na milion korun. Podle rozhodnutí Ústavního soudu zde byla zjevná tendence proti volné soutěži všech politických sil, neboť zvýšení podpory parlamentních stran je doprovázeno současným omezením stran méně úspěšných. (Nález Ústavního soudu č. 98/2001 Sb. cit dle Kopeček 2015: 179)

Přesto vláda našla způsob, jak svůj návrh ve sněmovně prosadit. Den po rozhodnutí soudu „přilepili“ poslanci tuto novelu k jednomu z aktuálně projednávanému, avšak zcela nesouvisejícímu zákonu, který byl schválen v březnu 2001. Prezident Václav

Havel kromě postupu sněmovny kritizoval i nesoulad přijaté podoby zákona s představou Ústavního soudu o vhodném nastavení stranického financování. Prezident tedy znovu využil svého veta, které bylo ovšem opět přehlasováno sněmovnou. A protože se Havel znovu již neobrátil na Ústavní soud, stala se schválená úprava základem financování stran. Motivace pro prosazení této novely byla zjevná. Její dopady lze ilustrovat na příkladu ČSSD, jejíž příspěvek od státu se s nově stanovenými podmínkami financování v roce 2001 více než zdvojnásobil oproti předchozímu roku. (Kopeček 2015: 180)

6.9 Shrnutí

Opoziční smlouva představovala pro ČSSD záruku, že se ODS během volebního období nespojí s ostatními opozičními stranami, aby svrhla vládu. Tato část dohoda byla na jejím počátku nejvíce kritizovaná, protože potlačuje demokratický princip. Ohrožení demokracie opoziční smlouvou rovněž představovala její formálně neomezená platnost. V textu smlouvy totiž nebylo výslovně stanoveno, že je uzavřena jen na jedno volební období. Dokládají to i průvodní Zemanovy a Klausovy komentáře, kteří naznačovali možnost pokračování opoziční smlouvy i po dalších volbách s tím, že se mohou vládní a opoziční role jednoduše vyměnit. Skrze tuto časovou neomezenost, byť jen teoretickou, byl v očích veřejnosti snížen význam demokratických voleb jako základního mechanismu změny vlády. (Kopeček 2015: 276)

Jak ukazuje Lubomír Kopeček (2015: 261-281), dohody menšinových vlád s opozicí nejsou v mezinárodním srovnání výjimečnou záležitostí. Opoziční smlouva mezi ČSSD a ODS přesto nelze považovat za typickou dohodu. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že v zahraničí je obvykle opozičním podporovatelem menšinové vlády některá z menších stran. V těchto případech tedy nepřichází v úvahu případné obracení rolí po dalších volbách, jak to v českém prostředí zprvu uvažoval Miloš Zeman. Nehledě na to, že vnější podpora menšinových vlád bývá omezena na jedno volební období. Fakt, že tolerujícím aktérem, bez kterého by menšinová vláda ČSSD nemohla vzniknout, byla největší opoziční strana, je ve srovnávací perspektivě s jinými menšinovými vládami dost výjimečný. (Fiala a Mikš 2006: 62)

To, že ODS umožnila sociálním demokratům vládnout, pochopitelně nebylo zadarmo. Ve funkcích v dozorčích radách státních a polostátních podniků či ve vedení státních agentur a fondů byli ponecháni lidé spjatí s ODS z dob předchozích vlád Václava Klause, navíc přibývali další. Jednalo se především o Fond národního majetku, který ovlivňoval stále ještě běžící a rozsáhlou privatizaci. Zmínit lze dále třeba Konsolidační banku (později transformovanou na Českou konsolidační agenturu), jejímž úkolem bylo řešit krizovou finanční situaci podniků, rovněž přebírala problémové pohledávky bank. V čele dozorčí rady této instituce stál od roku 2001 šéf poslaneckého klubu ODS Vlastimil Tlustý. Přestože tedy občanští demokraté neměli přímé zastoupení ve vládě, byli schopni významně ovlivnit vládnutí, především některé jeho ekonomické aspekty. To byla jedna z hlavních příčin lpění ODS na opoziční smlouvě. Tento moment je navíc ukázkou toho, že vazby mezi ODS a ČSSD přesáhly rámec písemně zakotveného vztahu. (Kopeček 2015: 277)

Opoziční smlouva byla spoluprací dvou velkých politických stran, ideologicky vzdálených, která překročila levoprávé politické dělení. Tato skutečnost nemá v mezinárodním srovnání obdoby. Po mobilizační kampani, kterou ODS vedla, bylo obrovským překvapením už jen samotné vyjednávání o uzavření tohoto paktu. Průběh spolupráce v rámci opoziční smlouvy a lpění občanských demokratů na pokračování jen přispělo k její stigmatizaci.

Opoziční smlouva vedla k oslabení důvěry občanů v politický systém a jejím výsledkem bylo nastolení politiky nulové tolerance. Vzájemný postoj obou stran se tak po skončení spolupráce v rámci opoziční smlouvy diametrálně proměnil v konfrontační personalizovaný souboj Jiřího Paroubka a Mirka Topolánka, kteří stanuli v čele stran po roce 2002. Rozložení sil na politické scéně a antagonie vzniklá mezi předsedy obou nejsilnějších stran přebila potřebu často nutných pragmatických kompromisů. (Kopeček 2015: 14)

7. Bezpečnostní informační služba

Michal Klíma (2015: 236) uvádí zprávy Bezpečnostní informační služby na prvním místě ve výčtu zdrojů, ze kterých je vhodné čerpat při zkoumání stavu stranictví. Upozorňuje přitom na to, že vzhledem k proměňující se realitě již nelze spoléhat jen na „čistě oficiální“ politologickou literaturu, nýbrž za relevantní v tomto ohledu považuje vedle již zmíněné Bezpečnostní informační služby také výzkumy Hospodářské komory, kontrolní závěry Nejvyššího kontrolního úřadu, analýzy protikorupčních a protiklientelistických občanských sdružení nebo články investigativních novinářů v seriózních médiích.

A právě Bezpečnostní informační služba klasifikuje ve svých výročních zprávách výše popsaný jev prorůstání netransparentního byznysu s politikou jako organizovaný zločin, který představuje velké bezpečnostní riziko ohrožující ve svém důsledku stabilitu demokratického systému. Takový zločin je vysoce organizovaný s pevnou hierarchickou strukturou. Zcela přitom ignoruje nebo přímo ovládá zákony a instituce státu. Peníze a z nich odvozená moc jsou jedinou ideologií organizovaného zločinu. Tuto ideologii realizuje prostřednictvím vlastních zákonů, pravidel a prostředků. Vedle hospodářské oblasti se organizovaný zločin snaží infiltrovat do moci zákonodárné, výkonné i soudní. K dosažení těchto cílů zneužívá otevřenosti demokratických společností. Důsledkem ignorování snah organizovaného zločinu by mohlo dojít k nahrazení volné soutěže politických stran, jednoho ze základních principů fungující demokracie, dokonale manipulovaným a zcela formálním procesem s předem dohodnutým výsledkem.

V realizaci svých zájmů se organizovaný zločin opírá o síť spolupracujících subjektů, které poskytují informační a vlivovou podporu. Důležitou úlohu rovněž plní lobbisté. Předmětem zájmu organizovaného zločinu jsou významní politici stejně jako perspektivní osoby na začátku politické kariéry, u kterých se předpokládá, že v budoucnu dosáhnou významných funkcí. Představitelé organizovaného zločinu upínají své síly rovněž i na místní samosprávu, kde mohou prostřednictvím nadstandardních vazeb ovlivňovat řešení otázek spadajících do její působnosti. V neposlední řadě je záměrem organizovaného zločinu proniknutí do justice i policie a narušení nebo paralyzování fungování jejich institucí a složek. (BIS 2004: 18-20)

„Významné bezpečnostní riziko představuje rostoucí propojení podnikatelských a jiných zájmových subjektů na straně jedné, a zvolených politiků či jmenovaných úředníků na straně druhé. Cílem těchto subjektů je získat vliv na veřejnou správu využitelný pro rozvoj podnikatelských aktivit. (...) Český organizovaný zločin nejvyšší úrovně má podobu vlivových (klientelistických) sítí a podnikatelsko-mocenských struktur.“ (BIS 2011: 10-11) Představitelé těchto sítí se systematicky obohacují na veřejných rozpočtech a firmách se státní majetkovou účastí a uplatňují vliv na orgány státní správy a samosprávy, legislativní proces i na státem ovládané podniky.

Podle výročních zpráv Bezpečnostní informační služby vytvářely klientelistické sítě v minulosti paralelní mocenské struktury, které ohrožovaly nebo přímo podřývaly činnost orgánů státní správy a samosprávy. Prostřednictvím korupce a vazeb na představitele české justice nebo politické, ekonomické a společenské elity posilovaly a upevňovaly svůj vliv. Jejich postavení a konexe ztěžovaly represe ze strany příslušných orgánů a docházelo tak i k maření vyšetřování. Při sledování svých zájmů vyvíjeli zástupci těchto klientelistických sítí nátlak, manipulovali médii a zneužívali struktur politických stran. (BIS 2012:5)

Výroční zpráva BIS z roku 2012 (2013: 8) uvádí, že snahy struktur organizovaného zločinu negativně ovlivňují výkon základních funkcí států. Tyto skupiny systematicky vyváděly prostředky z veřejných rozpočtů prostřednictvím dotací, veřejných zakázek nebo outsourcingu veřejných služeb a svými aktivitami byly schopny ovlivnit důležitá rozhodnutí orgánů státu a samosprávy i samostatný legislativní proces.

Tomuto stavu napomáhá obecně nepříliš vysoký respekt k právu, absence některých právních norem nebo právní úprava realizovaná prostřednictvím „prolobbovaných“ zákonů, které jsou šité na míru určitým zájmovým skupinám. Chybí rovněž osobní odpovědnost představitelů orgánů státní správy či samosprávy i volených zástupců za učiněná rozhodnutí. Korupce a snahy zájmových skupin uplatňovat a upevňovat svůj vliv na instituce státu a samospráv a ohrožuje legalitu a legitimitu výkonu veřejné moci způsobuje dysfunkci veřejných orgánů, za jejichž hlavní příčinu je možné označit netransparentní rozhodovací procesy nebo neprůhledné obchodní vztahy.

Podle výroční zprávy z roku 2016 usilují klientelistické skupiny i nadále o ovlivňování úředníků některých ministerstev a jim podřízených úřadů o ovlivnění legislativního procesu. BIS rovněž zaznamenala snahy o ovlivňování legislativního

procesu za účelem prosazení partikulárních zájmů do výsledné podoby zákonných norem. V roce 2016 byl jedním z takových případů pokus o ovlivnění podoby vládního návrhu zákona o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek.

Klientelismus, korupce a střet zájmů byl podle BIS přítomný i na úrovni regionálních celků. Lobbistické a vlivové skupiny zde usilovaly o ovlivnění rozhodovacího procesu a veřejného zadávání zakázek. Odhaleny byly nestandardní vazby mezi úředníky a privátními společnostmi v pozici dodavatele veřejných zakázek. (BIS 2017: 7)

8. Populismus

V důsledku globalizace ztrácejí veřejné instituce svou schopnost odolávat tlakům privátních zájmů a bránit veřejný zájem před vpádem globálního kapitálu. To v posledních letech vede k dalekosáhlému odcizování veřejných institucí jejich původnímu účelu. Tento jev lze pozorovat v mnoha zemích světa. I v zavedených západních demokraciích jsme tak svědky toho, že se občané stále méně cítí být demokratickými institucemi reprezentováni. Zdá se, že globalizační tlaky způsobují selhávání institucí podobné tomu, jaké v minulosti způsobilo zneužívání politické moci v autoritářských režimech. Podlamování politických institucí vlivem globalizace způsobuje rozpínání institucionálního vakua, které dříve či později delegitimizuje instituce samotné, včetně jejich představitelů. Krize reprezentace, pocity zklamání a frustrace jsou pak zpravidla ještě umocněny v době ekonomické krize. Už tak komplikované budování důvěry v politické instituce je v českém prostředí navíc ještě ztíženo historickou zkušeností z dob komunistického režimu, kdy dlouhodobě docházelo k jejich selhávání, zneužívání a diskreditaci (Müller 2019: 295). To vše dohromady způsobilo výrazný pokles důvěry obyvatelstva v politické strany, státní instituce ale i demokracii jako takovou. V mnoha zemích tyto okolnosti vydláždily cestu k moci pro oligarchy, populisty a nesytemová hnutí.

V poslední době začíná být patrné, že tradiční politické ideologie přestávají být platné pro realitu současného světa. Nereflektují skutečné zájmy ani obavy lidí a v důsledku toho dochází k oslabování pozic zavedených demokratických stran. Lidé se od tradičních stran obracejí k populistům a nesytemovým hnutím. Ti pojmenovávají současné problémy a jejich viníka. A přestože vytvářejí iluzi jednoduchosti řešení těchto

problémů, skutečné východisko nenabízejí. Problémy, starosti a obavy lidí jsou pro populisty příležitostí k zisku politického kapitálu.

9. Prezident Miloš Zeman

Tím se po krátkém exkurzu do mezinárodního kontextu vracíme zpět do českého prostředí. Za počátek další etapy české demokracie, ve které mocenský vzestup zaznamenali populisté, oligarchové a extremisté, lze označit zvolení Miloše Zemana prezidentem České republiky v prvních přímých volbách v roce 2013. Ten se od doby, kdy dočasně opustil politiku, proměnil ze sociálního demokrata v populistu se silnými vazbami na Rusko a Čínu (Kopeček 2017: 243–251, 267–270). Během výkonu funkce prezidenta pak otevřeně atakoval pilíře ústavního liberalismu, jako jsou lidská práva a svobody, nezávislá justice nebo média. Pohyboval se přitom velmi často na hraně Ústavy ČR a podle mnohých právníků opakovaně i za ní. V červenci roku 2019 proto Senát Parlamentu ČR schválil návrh na podání žaloby na prezidenta Miloše Zemana pro hrubé porušení Ústavy. V Poslanecké sněmovně ovšem tento návrh nezískal dostatek hlasů. Žaloba obsahovala osm bodů, ve kterých se měl prezident údajně dopustit protiústavního jednání.

9.1 Vlása Jiřího Rusnoka

V červenci roku 2013 nahradil vládu Petra Nečase, která byla v té době v demisi, úřednický kabinet Jiřího Rusnoka. Prezident Miloš Zeman tuto vládu jmenoval bez předchozí konzultace s představiteli politických stran, a to navzdory tomu, že ve sněmovně existovala většina, která by umožnila vznik vlády. Rusnokova vláda proto důvěru Poslanecké sněmovny nezískala. Premiér Jiří Rusnok následně podal demisi a jeho vláda měla zemi dovést k předčasným volbám.

Tento Zemanův autoritářský experiment ovšem pokračoval i po volbách do Poslanecké sněmovny v říjnu 2013, kdy se prezident Miloš Zeman podílel na neúspěšném pokusu o vnitrostranický převrat namířený proti tehdejšímu předsedovi ČSSD Bohuslavu Sobotkovi, který měl být podle zvyklostí jako lídr vítězné strany pověřen sestavením nové vlády. Když snaha o odstranění Sobotky z čela sociálních demokratů nevyšla, prezident nadále komplikoval situaci tím, že neúměrně dlouho odkládal Sobotkovo jmenování do

funkce premiéra i celého jeho kabinetu až do ledna roku 2014. Tím rovněž prodloužil funkční období nelegitimní vlády Jiřího Rusnoka.

Vláda Jiřího Rusnoka vnesla do českého demokratického režimu nový druh vlády. S úřednickými kabinety se česká republika v minulosti již setkala. Rusnokova vláda byla však pokusem o vznik prezidentské úřednické vlády v pravém slova smyslu, což se o předchozích úřednických vládách premiéra Josefa Tošovského (1998) a Jana Fischera (2009–2010) říci nedá. Prostřednictvím úřednické vlády premiéra Rusnoka opřené o vlastní stranickou základnu³² se prezident Zeman pokusil vybudovat své mocenské zázemí. Rusnokova vláda byla od počátku oprávněně označována jako „vláda přátel Miloše Zemana“. Zemanův vztah k Rusnokovi byl dlouhodobě velmi blízký. Jiří Rusnok byl ministrem financí v Zemanově vládě, v roce 2010 kandidoval za SPOZ v komunálních volbách. Rovněž byl členem Zemanova poradního týmu v prezidentské kampani. Další člen Rusnokovy vlády, Miroslav Toman, byl jedním ze sponzorů Zemanovy prezidentské kampaně. Řada z členů této vlády byla na čelních místech kandidátních listin SPOZ při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013. Šéfem Úřadu vlády se stal místopředseda SPOZ Radek Augustin. Je zřejmé, že tato vláda byla loajální výhradně prezidentovi. (Brunclík a Kubát 2017: 119)

Přestože tento krok Miloši Zemanovi nakonec nevyšel, jednalo se podle Brunclíka a Kubáta (2017: 123) o nejvážnější pokus o systémovou proměnu, vychýlení se z parlamentních obrysů českého demokratického režimu od pádu komunismu. Toto prezidentovo jednání zcela překročilo meze parlamentní demokracie³³.

---

³² Strana práv občanů ZEMANVCI (SPOZ) vznikla v roce 2009. V čele přípravného výboru stál Miloš Zeman. Jedním ze zakládajících subjektů bylo i občanské sdružení Přátelé Miloše Zemana. Ve volbách do Poslanecké sněmovny získala SPOZ v roce 2010 4,33 % hlasů, v roce 2013 1,51 % hlasů a v roce 2017 pouze 0,36 % hlasů. (ČSÚ 2017)

³³ Miloš Brunclík a Michal Kubát (2017: 102-103) přirovnávají Rusnokovu vládu ke konceptu prezidentské úřednické vlády Kurta von Schleichera, který měl být odpovědí na vládní nestabilitu a fragmentaci a polarizaci stranického systému pozdní Výmarské republiky. Kurt von Schleicher nabádal kompetenčně silného prezidenta Hindenburga, aby jmenoval vládu, které bude důvěřovat, bez konzultací se stranami. Výmarská ústava stanovovala prezidentovi právo jmenovat premiéra i bez souhlasu parlamentní většiny. Prezident rovněž mohl vydávat dekrety bez souhlasu parlamentu a v případě, že s nimi parlament nesouhlasil, měl právo jej rozpustit. Prezidentská úřednická vláda pak mohla celkem nerušeně vládnout do ustavení nové vlády, vzešlé z parlamentu zvoleného v předčasných volbách. Výmarská republika je (spolu s Finskem) považována za první příklad poloprezidentského režimu.

9.2 Prezident za hranou ústavy?

Ústavní právníci Jan Kysela, Jan Wintr a Jan Kudrna se při sněmovním semináři pořádaném v souvislosti s ústavní žalobou na prezidenta shodli na to, že prezident Ústavu ČR porušil v případě neochoty odvolat ministra, a to hned dvakrát. Poprvé to bylo v květnu 2017 v případě tehdejšího ministra financí Andreje Babiše na návrh premiéra Bohuslava Sobotky. Miloš Zeman ovšem avizoval, že Babiše neodvolá. Sobotka se proto rozhodl podat svou vlastní rezignaci. Podle výkladu Ústavy ČR by v takovém případě skončila celá vláda. Premiér Sobotka byl ovšem donucen od tohoto kroku upustit, neboť prezident Zeman by podle svých slov v takovém případě odvolal pouze premiéra. Sobotka stáhl svou rezignaci a znovu navrhl odvolání ministra Babiše. Zeman ho nakonec přece jen odvolal, přesto byla jeho interpretace ústavy bezprecedentní. Pokud by premiér Sobotka svou rezignaci nestáhl a prezident Zeman odvolal pouze jeho, znamenalo by to, že složení a existence vlády by nezávisela na premiérovi, čímž by došlo k posunu českého politického systému směrem k prezidentskému. (Pehe 2019)

V létě roku 2019 pak Miloš Zeman odmítl odvolat ministra kultury Antonína Staňka, a to navzdory tomu, že sám ministr podal rezignaci a následně i premiér Babiš podal návrh na jeho odvolání. Ve funkci ministra kultury měl Antonína Staňka nahradit Michal Šmarda z ČSSD, prezident Zeman se však proti jeho jmenování postavil a ostře ho odmítl. Sociální demokracie na protest proti jednání prezidenta hrozila odchodem z vlády, nakonec ovšem ustoupila a místo Šmardy navrhla na ministerský post Lubomíra Zaorálka. Zdržování odvolání Antonína Staňka ani odmítnutí navrženého kandidáta Šmardy přitom prezidentovi Zemanovi podle ústavy nepříslušelo. Podle Jana Kysely i Jana Wintra šlo o „zcela zjevné a evidentní porušení ústavy“. (Procházková 2019, Euro.cz a ČTK 2019)

V rozporu s ústavou bylo podle Jana Kysely i to, že prezident Zeman ponechal po značnou dobu u moci vlády bez důvěry v demisi, a to v případě kabinetu Jiřího Rusnoka i první vlády Andreje Babiše. Tím byl porušen klíčový princip odpovědnosti vlády Poslanecké sněmovně. První vláda Andreje Babiše byla jmenována v prosinci 2017, přestože všechny ostatní politické strany dopředu avizovaly, že vládu s trestně stíhaným premiérem v čele nepodpoří. Vláda tak podle očekávání nezískala důvěru, prezident Zeman jí přesto nechal vládnout v demisi a současně deklaroval, že do čela další vlády jmenuje znovu Babiše. Zeman tak poskytl Babišovi fakticky neomezený prostor pro

vyjednávání o další vládě. Babiš se nakonec dohodl na koaliční spolupráci s ČSSD s podporou komunistů a k jmenování jeho druhé vlády došlo v červnu 2018. (Pehe 2019)

Dalším významným zásahem do parlamentního systému ze strany prezidenta Zemana bylo zablokování nominace Miroslava Pocheho z ČSSD do funkce ministra zahraničí na jaře roku 2018. Přestože v kompetenci prezidenta není rozhodovat o návrzích na člena vlády, vytrvalý odpor prezidenta Zemana vůči Pochemu kvůli jeho politickým postojům vedl k tomu, že se ministrem zahraničí nakonec opravdu nestal. Podle Jana Kudrny pak lze porušení ústavního pořádku spatřovat také v některých Zemanových výrociích ohledně zpravodajských služeb a návržení Karla Srpa do Rady Ústavu pro studium totalitních režimů, přestože zjevně nesplňoval zákonné podmínky. (Euro.cz a ČTK 2019)

Miloš Zeman rovněž během výkonu funkce prezidenta odvrátil Českou republiku od jejich spojenců mezi západními demokratickými zeměmi a orientaci naší země změnil směrem k despotickým režimům, jako jsou Rusko nebo Čína, a to navzdory tomu, že nositelem zahraniční politiky je podle Ústavy ČR vláda³⁴ (zákon č. 1/1993 Sb., čl. 63).

---

³⁴ Přestože Ústava ČR říká, že tvůrcem zahraniční politiky je vláda, patří prezident mezi její vrcholné představitele. Jeho role vyplývá z poměrně významných a široce interpretovatelných kompetencí v ústavě i vysoké společenské legitimacy prezidentského úřadu. Prezidentovu roli rovněž značně ovlivnilo i historické dědictví aktivních prezidentů. Všichni českoslovenští i čeští demokratičtí prezidenti (Masaryk, Beneš, Havel, Klaus, Zeman) se aktivně zapojovali do formulace i výkonu zahraniční politiky. (Dostál, Borčany 2018:1)

10. Andrej Babiš

V roce 2013, kdy byl prezidentem zvolen Miloš Zeman, proběhly i volby do Poslanecké sněmovny, ve kterých uspěl populista a oligarcha Andrej Babiš se svým hnutím ANO. Šlo o první volby, kterých se hnutí účastnilo, a se ziskem 18,65 % skončilo těsně druhé. Hnutí ANO následně utvořilo koalici s ČSSD a KDU-ČSL a Andrej Babiš se stal ministrem financí. V dalších parlamentních volbách v roce 2017 hnutí ANO výrazně posílilo svůj volební zisk na 29,64 % a s velkým náskokem zvítězilo. Andrej Babiš byl následně jmenován premiérem České republiky.

V souvislosti s Andrejem Babišem se ještě jednou vraťme do devadesátých let. V té době totiž budoval své podnikatelské impérium, těžil přitom mimo jiné i ze svých dobrých vztahů s držiteli moci (Kmenta 2017, Vlasatá a Patočka 2017). Přesto později učinil z boje proti korupci jedno z hlavních témat své volební kampaně a sám sebe pasoval do role bijce korupce.

10.1 Babiš a média

V roce 2013 koupil Andrej Babiš prostřednictvím svého holdingu Agrofert největší českou mediální společnost Mafra, která vydává mimo jiné i nejčtenější deníky Mladá fronta Dnes a Lidové noviny. Tento krok vyvolal řadu pochybností o tom, zda média, která od této chvíle patří miliardáři a politikovi Andreji Babišovi, mohou zůstat nadále nezávislá. Sám Andrej Babiš opakovaně odmítal, že by měl vliv na to, o čem a jak jeho média referují.

O opaku však svědčí kauza, která proběhla v květnu roku 2017. Tehdy byla zveřejněna nahrávka ze schůzky Andreje Babiše s novinářem Mladé Fronty Dnes Markem Příbilem. Babiš se s Příbilem na této schůzce údajně domlouval, jak postupovat při zveřejňování kauz Babišových politických konkurentů. (Seznam Zprávy 2017)

Ještě vážnější důvod k obavám v tomto ohledu přinesla na konci roku 2019 Evropská federace novinářů, podle jejíž zprávy má premiér Andrej Babiš stále úzké vazby na média, přestože je mezitím převedl do svěřeneckého fondu. Podle této zprávy vlastní Babiš de facto třicet procent soukromých médií v České republice, což mu pomohlo ve volbách do Poslanecké sněmovny i během následného politického působení. Komise varuje před touto situací a doporučuje Česku v tomto ohledu změnu legislativy. Zpráva

rovněž upozorňuje na to, že čeští politici mohou vyvíjet příliš velký tlak na veřejnoprávní média. (Kubištová a Štýs 2019)

Andrej Babiš tak počínaje rokem 2013 zkoncentroval ve svých rukou politickou, finanční i mediální moc. Kolonizace demokratických institucí, která dosud probíhala spíše ve skrytu, se tímto stala očividnou. Veřejné instituce otevíraly pro Andreje Babiše nové možnosti v rozšiřování ekonomické moci a navyšování zisků jeho podnikatelského impéria. To se de facto nezměnilo ani poté, co byl Andrej Babiš donucen de iure přesunout své vlastnictví do tzv. svěřeneckých fondů.

11. Uprchlíká krize

V roce 2015 vrcholila v Evropě uprchlická krize. Nekontrolovaný masový příliv uprchlíků přinesl do evropského prostoru nesporné hrozby a rizika. České republiky se však tato krize bezprostředně nedotkla. Přesto se ale ve své době stala jedním z hlavních politických témat a naprosto ovládla veřejnou debatu. Řada politiků diskuzi ohledně uprchlické krize (záměrně) vyhrotila s úmyslem mobilizovat voliče. Docházelo tak k posilování populistických a extremistických proudů, které zneužívaly nepřehlednost situace a cílily na přirozený lidský strach z neznámého.

Situace tak mnohými svými rysy, jako je mobilizování proti vnějšímu nepříteli, vyvolávání strachu, upevňování kolektivních stereotypů vůči celým skupinám obyvatelstva nebo ožívání idejí etnické a kulturní homogenity, dala vzpomenout nacionalismu 19. a první poloviny 20. století (Němec 2019: 171). Důsledkem toho bylo plíživé opouštění principů humanity, hodnotového podloží demokracie a základu naší státnosti, jak byly položeny T. G. Masarykem, který opakovaně zdůrazňoval, že „demokracie je založena na humanitě“ a také že „budeme tím národnější, čím budeme lidštější“ (Masaryk 1925: 530, 533). Součástí byly i útoky na pilíře ústavního liberalismu a základní demokratické atributy, jako jsou lidská práva a svobody, nezávislá justice, nezávislá média nebo neziskové organizace. Této situace obratně využil i prezident Miloš Zeman, kterému se takto částečně podařilo získat zpět důvěru svých příznivců, ztracenou během prvních dvou let v úřadu následkem opakujících se chyb, excesů a nezdarů (Kopeček 2017: 253–258).

12. Mezinárodní kontext

Přestože vývoj v České republice je svým způsobem značně specifický, jsou zde patrné paralely s vývojem v dalších zemích Evropy i světa. Podobnost je patrná především s vývojem v ostatních východoevropských zemích po roce 1989. V této perspektivě není dění v České republice tolik problematické, protože demontáž pilířů ústavního liberalismu zde zatím nedospěla tak daleko jako například v Maďarsku nebo sousedním Polsku, kde je nezávislost justice a médií omezena ještě závažněji. Nevybíravému tlaku ze strany státu zde čelí rovněž neziskové organizace i akademické instituce.

Neleží bychom ovšem i rysy společné s vývojem v řadě západoevropských zemí nebo v USA. Vzestup oligarchů a populistů se netýká jen zemí ve východní Evropě, ale i dalších států na Západě. Nabízí se tedy otázka, zda se nejedná o projev slabin západního modelu demokracie, který se po pádu komunismu pokusila implementovat řada států, včetně České republiky. V této souvislosti nelze opomenout zřejmý vliv nedemokratických režimů, jako jsou Rusko nebo Čína, které usilují o oslabení západních demokracií a útočí na jejich slabá místa.

Vážným problémům a ohrožením liberálně demokratického zřízení čelí řada států, včetně těch ze západního světa (Brexit, Donald Trump³⁵). Symptomy krize jsou ale patrnější v zemích bývalého východního bloku, Českou republiku nevyjímaje. Tyto státy se rozhodly pro zavedení osvědčeného západního modelu poté, co se náhle zhroutil komunistický režim, a byly tak méně imunní vůči nežádoucím důsledkům převzatého modelu.

---

³⁵ Brexit je v souvislosti s hrozbou pro liberální demokracii zmíněn z důvodu průběhu referenda, které bylo velmi vyhrcované. Ve veřejné debatě přitom převažovaly emoce nad faktickými argumenty. Referendum nevídaným způsobem rozdělilo britskou společnost a ovlivnilo tamní politiku na dlouhé roky poté. Pro Donalda Trumpa a jeho politiku silně založenou na populismu platí obdobné zdůvodnění jako pro brexit.

13. Jaká je tedy česká demokracie?

13.1 Politická pluralita, rovnost příležitosti a dekoncentrace moci?

Wolfgang Merkel (2004: 50) zařadil na základě svého výzkumu z roku 2001 Českou republiku mezi liberální demokracie³⁶. My jsme se ovšem přesvědčili o tom, že během předcházejícího i následného vývoje došlo k naplnění základních znaků neliberální demokracie. Není pochyb o tom, že Česká republika naplňuje minimální parametry volební demokracie a na první pohled zemi vždy vládli demokraticky zvolení představitelé stran. Skutečné centrum moci se však nacházelo v nepřehledné šedé zóně mezi byznysem a politikou. Nejvyšší patra relevantních politických stran zkolonizoval netransparentní byznys, který paralyzoval kontrolní mechanismy a drancoval veřejné zdroje. Plíživým způsobem vznikly a svou pozici postupně upevnily parazitické struktury, které prosazovaly své zájmy prostřednictvím sofistikovaných sítí klientelistických vztahů. Michal Klíma (2015: 28) toto popisuje jako *únos či uchvácení státu*. Jedním ze znaků defektní demokracie podle Wolfganga Merkela je neostatečné naplnění vlády zákona spolu se zneužíváním politické moci především formou korupčního jednání. Je zjevné, že Česká republika odpovídá této charakteristice po značnou část svého vývoje.

V kapitolách *Politický klientelismus a klientelistická demokracie, Opoziční smlouva a Bezpečnostní informační služba* jsme se přesvědčili o tom, první ze zkoumaných komponentů liberální demokracie zahrnující politickou pluralitu, dekoncentraci moci a rovnost příležitostí v případě České republiky naplněn nebyl. Politický systém se během opoziční smlouvy uzavřel. A přestože od jejího skončení uplynulo již 18 let, současná koncentrace ekonomické, politické a mediální moci rukou premiéra Andreje Babiše je z tohoto pohledu neméně problematická. V tomto ohledu se tak podmínky v České republice nikterak nezlepšily.

13.2 Fungující právní stát?

K základním atributům liberální demokracie stejně jako k předpokladům konsolidace demokracie patří fungující právní stát. Podle Dvořákové (2014: 23) je zjevné, že se v České republice dosud nepodařilo konsolidovat právní stát ani výrazněji rozvinout demokratické prvky politické a právní kultury. Autorka se domnívá, že naopak dochází

---

³⁶ Do této kategorie bylo zařazeno 9 zemí, celkem přítom bylo zkoumáno 45 případů.

k oslabování liberální demokracie a současně přibývá rizik, která mohou vést k pohybu směrem k hybridním systémům s autoritářskými rysy. Dvořáková toto tvrzení ilustruje například amnestií prezidenta Václava Klause z roku 2013, která mimo jiné zabránila došetření kauz z devadesátých let. Zhruba třetina z těch, na které se amnestie vztahovala, byla spojena s Václavem Klausem a jeho bezprostředním okolím (Němec 2019: 269, 2017: 40–42). Tento akt tehdejšího prezidenta Václava Klause tak výrazně pozměnil vnímání prezidentské aktivity a nalomil důvěru občanů v právní stát.

V rámci dělby moci docházelo k oslabování systému brzd a protiváh. Nedostatečnou vymahatelností práva byl omezen princip právního státu. Soutěž v ekonomice i politice neprobíhala podle rovných pravidel. Z hlediska obsahu byla situace v české politice omezeně demokratická, tedy neliberální.

Nevyváženost pravomocí ovšem nejvíce ovlivnilo zavedení přímé volby prezidenta bez patřičných úprav ústavy, které doporučovali významní ústavní právníci i politologové. Miloši Zemanovi, prvnímu přímo zvolenému prezidentovi České republiky, se tak naskytla příležitost získat oporu v legitimitě dané přímou volbou. To lze pozorovat mimo jiné například na sporu ohledně jmenování profesorů nebo Zemanových stanovisek k zahraniční politice bez koordinace s vládou. Jedním z nejzásadnějších momentů ovšem bylo jmenování Rusnokovy vlády v červenci 2013 bez souhlasu Poslanecké sněmovny, čímž prezident Miloš Zeman narušil ústavní pravidla a překročil meze parlamentní demokracie. Vznik tohoto nelegitimního prezidentského kabinetu usnadnila stranická krize. Jednalo se o první z pokusů prvního přímo zvoleného prezidenta (přestože v rámci parlamentního systému) o narušení rovnováhy dělby moci ve svůj prospěch na úkor zákonodárského sboru. Tím dochází k naplnění kritérií delegativní demokracie a Česká republika tak postupně odpovídá druhému z typů defektních demokracií Wolfganga Merkela. (Klíma 2015: 28)

13.3 Aktivní občanská společnost a nezávislost médií?

Dalšími předpoklady liberální demokracie, jejichž přítomnost jsme zkoumali v českém případě, je aktivní občanská společnost a přítomnost nezávislých a kritických médií. Pokud jde o občanskou společnost, viděli jsme, že významnou charakteristikou české občanské společnosti je hluboce zakořeněná a výrazná asymetrie mezi veřejnou a

soukromou sférou. Nezájem a lhostejnost byla především zpočátku součástí DNA české společnosti. Toto vakuum umožnilo především v 90. letech tzv. netransparentnímu byznysu propojení s politickými stranami. Výsledkem byl vznik klientelistických a korupčních struktur v politických stranách, které disponovaly silnou schopností prosadit své zájmy v rozhodovacím procesu. První náznaky změny se začaly objevovat na přelomu tisíciletí. Tehdy se konaly protesty proti opoziční smlouvě a událostem v České televizi. Nedostavily se ovšem žádné výraznější výsledky těchto snah, což jen opět utlumilo občanskou angažovanost na delší dobu.

V případě médií byly představeny dva problematické momenty. Tím prvním byla televizní krize v době opoziční smlouvy. Takovéto opakované rozsáhlé zásahy do veřejnoprávního média jsou zásadní překážkou, abychom mohli Českou demokracii označit jako liberální. Přestože se ovlivňování veřejnoprávního média v takovém rozsahu později již neopakovalo, politici i nadále disponují značnou mocí vůči veřejnoprávním médiím, neboť je to Poslanecká sněmovna, která volí radu České televize i Českého rozhlasu a schvaluje výši koncesionářských poplatků. Dalším zásadním zásahem do nezávislosti médií byl okamžik, kdy Andrej Babiš získal do svého vlastnictví největší mediální společnost v Česku. K tomu došlo v roce 2013, tedy 13 let po televizní krizi a dodnes se na této skutečnosti de facto nic nezměnilo.

Závěr

Od pádu komunistického režimu můžeme v českém prostředí sledovat dvě tendence. Tou první je nesporné budování a upevňování demokracie. Současně však sílila i pozice velmi pestré aliance nepřátel liberální demokracie, jejíž kořeny sahají – jak jsme mohli vidět – až k samotnému počátku demokratického vývoje. Mezi tyto nepřátele se řadí populisté a oligarchové, extremistické strany na pravé i levé straně politického spektra a v neposlední řadě ti, kteří jsou zodpovědní za rozklad právního státu a krizi jeho institucí. (Němec 2019: 271)

Raymond Aron (1993) podmiňoval přežití liberální demokracie existencí tří hlavních předpokladů: prvním je všeobecná úcta k základním (ústavním) pravidlům, druhým sebevědomé stranictví a schopnost organizovaně prosazovat vlastní zájem a třetím dovednost sjednávat kompromisy, jež plyne ze schopnosti sebeomezení a z respektování zájmů druhých. Za takových podmínek si může každá společnost uchovat svobodu, bezpečí a smysluplně se rozvíjet.

Pokud bychom vztáhli tyto Aronovy předpoklady na Českou republiku, liberální demokracie by zde podle něj nepřežila. Porušování ústavy a obcházení mechanismů parlamentní demokracie ze strany prezidenta, často lhostejná občanská společnost a slabý zájem veřejnosti o politiku, nedostatečně fungující právní stát nebo střet zájmů a koncentrace moci v rukou Andreje Babiše – to vše je v hrubém rozporu s tím, jak byla definována liberální demokracie. Příklady zmíněné v této práci jsou přitom pouze jen některými z mnoha. Přesto je jich příliš mnoho na to, abychom je mohli považovat za nahodilé. Pominuta byla řada dalších problémů, jako je například trestní stíhání premiéra Andreje Babiše, jeho spolupráce v minulosti s StB nebo nerespektování a slovní útoky vůči Senátu a pokusy o delegitimaci parlamentního procesu ze strany premiéra i prezidenta.

Mělo zde ale skutečně co *přežít*? Lze souhlasit s tvrzením, že se v České republice v minulosti etablovala liberální demokracie? Perspektivou klientelizace demokracie především v devadesátých letech a opoziční smlouvy z přelomu tisíciletí je toto tvrzení minimálně značně problematické. Je totiž zřejmé, že v podmínkách, které jsou označovány jako únos či uchvácení státu, můžeme jen stěží hovořit o politické pluralitě a rovnosti příležitostí. Tuto absenci jednoho z klíčových rysů liberální demokracie je možné teoreticky vysvětlit dvěma způsoby: buď došlo k selhání liberalismu jako takového – tedy

k něčemu, před čím již v minulosti varovali kritici liberální demokracie, nebo zde nikdy žádná skutečná liberální demokracie nebyla. A k tomuto závěru se kloním i já.

Zmínil jsem, že ochrana veřejných institucí před privátními zájmy soukromých ekonomických skupin spočívá především ve fungujícím právním státu, nezávislých a kritických médiích a silné a aktivní občanské společnosti. Řada etablovaných západních demokracií těmito mechanismy disponuje. Je však zřejmé, že v českém prostředí ani jeden z těchto prvků nelze považovat za plně rozvinutý. Zde se tedy nabízí úvaha, že dosavadní odstup od totalitní minulosti stále ještě není dostatečný. Jinak řečeno, zatím jsme neměli dostatek času se liberální demokracií naučit. Až s odstupem se ukáže, jak daleko byla tato úvaha od pravdy.

Příslibem změny do budoucna ovšem může být spolek Milion chviliek pro demokracii, který bedlivě sleduje a ostře kritizuje počínání vlády Andreje Babiše, především pak jeho osoby. Tento spolek v posledních měsících a letech pravidelně svolává a organizuje demonstrace, které vedle vyjádření nesouhlasu se současnou vládou rovněž apelují na opozici a celou společnost. V roce 2019 zorganizoval spolek Milion chviliek pro demokracii dvě demonstrace na pražské Letné. Obou se přitom podle odhadů zúčastnilo přes čtvrt milionu lidí. Dvakrát během několika měsíců se uskutečnila protestní akce, která svou účastí nemá v demokratické České republiky obdoby.

V současnosti ovšem platí – a to je i závěrem mé práce – že Česká republika není etablovanou liberální demokracií se vším, co takové zřízení obnáší. Hypotéza tedy nebyla potvrzena. Chtěl bych však podotknout, že tento závěr může být do značné míry ovlivněn charakterem práce, tedy tím, že jsem teorii konfrontoval s praxí. Pokud bychom tento postup uplatnili i na další státy, je pravděpodobné, že by Česká republika nebyla v tomto ohledu výjimkou. Zajímavé by proto bylo srovnat tuto práci s takovou, která by zkoumala stejnou otázku, avšak komparativní metodou.

Summary

After examining the concept of liberal democracy by theory and its application to the study of political developments in the Czech Republic, this paper concludes that the liberal democracy has not been established. Therefore, the discussion about its end is not in place. On the contrary, we could see that a number of pathological features of Czech democracy show similarities among some of the types of hybrid democracy. The most problematic phenomenon in this case is the clientelism, especially during the nineties of the twentieth century. Recently, the values of liberal democracy are disregarded by failure to respect the constitution by the highest constitutional officers, deflecting the locus of power toward the president, even though in terms of the political organization Czech Republic was in the past always ranked among parliamentary democracies. The case of the Czech Republic best fit the Wolfgang Merkel's concept of defective democracies, specially models of illiberal and delegative democracy.

Použitá literatura

Tištěná literatura

1. ARISTOTELÉS, 1998. *Politika*. 2. vyd. Praha: Petr Rezek. ISBN 80-86027-10-4.
2. ARON, R., 1993. *Demokracie a totalitarismus*. 2. vyd. Brno: Atlantis. ISBN 80-7108-064-0.
3. BLECHA, I. et al., 1995. *Filosofický slovník*. Olomouc: Fin. ISBN 80-7182-014-8.
4. BRUNCLÍK, M. a M. KUBÁT, 2017. *Kdo vládne Česku?: poloprezidentský režim, přímá volba a pravidla hry*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 978-80-7485-122-3.
5. CICERO, M. T., 2009. *O věcech veřejných: latinsko-česky*. Praha: OIKOYMENH. ISBN 978-80-7298-133-5.
6. CROUCH, C., 2004. *Post-democracy*. Cambridge: Polity. ISBN 0-7456-3314-5.
7. ČESKO, 1992. Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 1.
8. ČESKO, 2001. Nález ústavního soudu č. 98/2001 Sb. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 38/2001.
9. ČTK, 1999. Polovina souhlasí. In: *Moravskoslezský den*. 26.11.1999, s.2.
10. DAHL, R. A., 1995. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing. ISBN 80-85605-81-3.
11. DVOŘÁKOVÁ, V., 2014. (Ne)budování státu: proč se po roce 1989 stát nebudoval a proč jej nebudujeme ani nyní. *Politologická revue*. 20 (2), s. 19–30.
12. FIALA, P. a František MIKŠ, 2006. ODS a opoziční smlouva. In: BALÍK, Stanislav. *Občanská demokratická strana a česká politika: ODS v českém politickém systému v letech 1991–2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), s. 38-65. ISBN 80-7325-079-9.
13. FRIČ, P., 2008. *Vůdcovství českých elit*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2563-5.
14. FUKUYAMA, F., 2002. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka. ISBN 80-86182-27-4.

15. GRAY, J., 1999. *Liberalismus*. Praha: Občanský institut. ISBN 80-86228-01-0.
16. HAMILTON, A., J. MADISON a J. JAY, 1994. *Listy federalistů: soubor esejí psaných na podporu nové Ústavy předložené federálním Shromážděním 17. září 1787*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého. ISBN 80-7067-390-7.
17. HAVEL, V., 2006. *Prosím stručně. Rozhovor s Karlem Hvižd'adou, poznámky, dokumenty*. Praha: Gallery. ISBN 80-86990-001.
18. HELD, D., 1999. *Models of democracy*. 2nd ed. Cambridge: Polity. ISBN 0-7456-1749-2.
19. HEYWOOD, A., 2008. *Politické ideologie*. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-137-3.
20. HLOUŠEK, V. a L. KOPEČEK, 2003. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3195-6.
21. JARMARA, T., 2002. Aplikace teorie strany kartelu na vývoj politických stran v České republice. *Politologická revue*. 8 (1), s. 175-185.
22. KLÍMA, M., 2000. Nezavršená demokracie v České republice aneb Tři anomálie. *Politologická revue*. 6 (1), s. 94-101.
23. KLÍMA, M., 2015. *Od totality k defektní demokracii: privatizace a kolonizace politických stran netransparentním byznysem*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-139-8.
24. KMENTA, J., 2017. *Boss Babiš*. Nymburk: JKM – Jaroslav Kmenta. ISBN 978-80-87569-32-0.
25. KOPEČEK, L., 2012. Jak se zrodila opoziční smlouva: Analýza vzniku jednoho z nejkontroverznějších paktů české politiky. *Soudobé Dějiny*. 19 (1), s. 82-102. ISSN 12107050.
26. KOPEČEK, L., 2015. *Deformace demokracie?: opoziční smlouva a česká politika v letech 1998-2002*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 978-80-7485-031-8.
27. KOPEČEK, L., 2017. *Miloš Zeman: příběh talentovaného pragmatika: intelektuál válčí s intelektuály*. Brno: Barrister & Principal Publishing. ISBN 978-80-7485-139-1.

28. LOCKE, J., 1992. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Praha: Svoboda. ISBN 80-205-0222-X.
29. MACPHERSON, C. B., 1966. *The real world of democracy*. Oxford: Clarendon Press.
30. MACPHERSON, C. B., 2012. *The life and times of liberal democracy*. [New edition]. Don Mills: Oxford Univeristy Press. ISBN 978-0-19-544780-4.
31. MASARYK, T. G., 1925. *Světová revoluce: za války a ve válce, 1914–1918*. Praha: Orbis.
32. MERKEL, W. et al., 2003. *Defekte Demokratie*. Band 1., Theorie. Opladen: Leske + Budrich. ISBN 3-8100-3234-4.
33. MERKEL, W., 1999. *Defective Democracies*. Working paper of Juan March Institute, No. 1999/132. Madrid: Juan March Institute.
34. MILL, J. S., 1992. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., 1. ve Svobodě-Libertas. Praha: Svoboda. ISBN 80-205-0267-X.
35. Mladá fronta Dnes, 2000. Klaus navrhuje – privatizovat. *Mladá fronta Dnes*. 22.12. 2000, s.2.
36. MONTESQUIEU, C. L., 2015. *O duchu zákonů*. II, Obrana Ducha zákonů. Praha: OIKOYMENH. ISBN 978-80-7298-196-0.
37. MÜLLER, K. B., 2019. Jak v Česku zachovat liberální demokracii?. In: HLAVÁČEK, P. (ed.). *Nesamozřejmý národ?: Reflexe českého třicetiletí 1989–2019*. Praha: Academia, s. 285–300. ISBN 978-80-200-3038-2.
38. NĚMEC, V., 2011. Krize České demokracie jakožto krize institucí. In: JURECHOVÁ, Z. a P. BARGÁR (eds.). *Krizové situace v česko-slovenském kontextu po roce 1989*. Praha: Středoevropské centrum misijních studií, s. 69–81. ISBN 978-80-903986-4-1.
39. NĚMEC, V., 2017. *Hradní pan Brouček a jiná monstra*. Praha: 65. pole. ISBN 978-80-87506-93-6.
40. NĚMEC, V., 2019. Česká cesta od „uchvácení státu“ k vládě oligarchů a populistů. In: HLAVÁČEK, P. (ed.). *Nesamozřejmý národ?: Reflexe českého třicetiletí 1989–2019*. Praha: Academia, s. 265–274. ISBN 978-80-200-3038-2.

41. NEUMANN, O., 2000. Milé pozornosti v České televizi. *Týden*. 18.12.2000, 52, s. 58.
42. NOVÁK, M., 2004. Typy vlád a jejich utváření: ČR v komparativní perspektivě. In: NOVÁK, M. a Tomáš LEBEDA, Tomáš. *Volební a stranické systémy*. Dobrá voda: Čeněk, s. 311-346. ISBN 80-86473-88-0.
43. PEHE, J., 2019. Zdržovací taktika kolem Senátu a krajů, opoziční smlouva, Zemanův tvůrčí přístup... Ohýbání ústavy už třicet let ohrožuje demokracii. *Deník N*. 14.11. 2019, 1 (218).
44. PLATÓN, 1993. *Ústava*. Praha: Svoboda-Libertas. ISBN 80-205-0347-1.
45. PREUSS, O., 2015. *Klauzule věčnosti: je možné odstranit liberální demokracii?*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-556-2.
46. PŘIBÁŇ, J., 2018. Konec první České republiky? In: KMENTA, Jaroslav, Petr HOLUB a David ZÁBRANSKÝ. *Proč?: Proč je Zeman prezidentem, proč jsme tam, kde jsme*. Praha: Zeď, s. 174-187. ISBN 978-80-906593-6-0.
47. RUGGIERO, G. de, 1925. *Storia del liberalismo europeo*. Bari: Laterza.
48. RUPNIK, J., 2009. *Příliš brzy unavená demokracie: rozhovor s Karlem Hvižd'alou: [časosběrný rozhovor 2001–2009]*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-458-8.
49. SARTORI, G., 1993. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa. ISBN 80-7115-049-5.
50. SCHUMPETER, J. A., 2004. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-7325-044-6.
51. SMITH, A., 1928. *Blahobyt národů: vybrané kapitoly*. Praha: Laichter.
52. SVENSSON, P., 1995. *Teorie demokracie: brněnské přednášky*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK). ISBN 80-85959-02-X.
53. TABERY, E., 2006. *Vládeme, nerušit: opoziční smlouva a její dědictví*. Praha: Paseka. ISBN 80-7185-446-8.
54. TAYLOR, A. J. P., 1970. *English history 1914–1945*. Harmondsworth: Penguin Books.

55. TOCQUEVILLE, A. de, 2018. *Demokracie v Americe*. 2. vyd. Voznice: Leda. ISBN 978-80-7335-539-5.
56. VLASATÁ, Z. a J. PATOČKA, 2017. *Žlutý baron: skutečný plán Andreje Babiše: zřídit stát jako firmu*. Brno: Vydavatelství Referendum. ISBN 978-80-270-1674-7.
57. WINTR, J., 2018. *Principy českého ústavního práva*. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-730-6.
58. Zemské noviny, 2000. Prezident podpořil rebely. In: *Zemské noviny*. 28.12. 2000, s.1.
59. ZNOJ, M., J. BÍBA a J. VARGOVČÍKOVÁ, 2014. *Demokracie v postliberální konstelaci*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2878-3.

Elektronické zdroje

1. ALMOND, G. A., 1956. Comparative political system. *Journal of politics* [online]. 18 (3), s. 391–409 [cit. 2019-12-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/2127255>.
2. BIS, 2004. Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2003. *Bezpečnostní informační služba*. 1.6. 2004 [cit. 4.1. 2020]. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-bezpecnostni-informacni-sluzby-za-rok-2003.pdf>.
3. BIS, 2011. Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2010. *Bezpečnostní informační služba*. 7.9. 2011 [cit. 3.1. 2020]. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2010-vz-cz.pdf>.
4. BIS, 2012. Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2011. *Bezpečnostní informační služba*. 22.8. 2012 [cit. 3.1. 2020]. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2011-vz-cz.pdf>.
5. BIS, 2013. Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2012. *Bezpečnostní informační služba*. 7.11. 2013 [cit. 3.1. 2020]. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2012-vz-cz.pdf>.
6. BIS, 2017. Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2016. *Bezpečnostní informační služba*. 24. 10. 2017 [cit. 3.1. 2020]. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2016-vz-cz.pdf>.

7. ČTK, 2018. Konec první České republiky i posun země na východ, reaguje část opozice na vznik druhé Babišovy vlády. *iRozhlas.cz* [online]. 12. 7. 2018 [cit. 2020-01-01]. Dostupné z: <http://irozhl.as/34E>.
8. ČSÚ, c2017. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 28.05. – 29.05.2010. *Volby.cz* [online]. Praha: Český statistický úřad, [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps2010/ps>.
9. ČSÚ, c2017a. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 25.10. – 26.10.2013. *Volby.cz* [online]. Praha: Český statistický úřad, [cit. 2020-03-20]. Dostupné z <https://www.volby.cz/pls/ps2013/ps>.
10. ČSÚ, c2017b. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 20.10. – 21.10.2017. *Volby.cz* [online]. Praha: Český statistický úřad, [cit. 2020-03-20]. Dostupné z <https://www.volby.cz/cz/ps2017.htm>.
11. ČSÚ, c2020. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 19.-20.6. 1998. *Volby.cz* [online]. Praha: Český statistický úřad, [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps1998/u0>.
12. DOSTÁL, V. a V. BORČANY, 2018. Role prezidenta v zahraniční politice po zavedení přímé volby. *Asociace pro mezinárodní otázky* [online]. Leden 2018 [cit. 2019-12-14]. Dostupné z: https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2018/01/AMO_role-prezidenta-v-zahranicni-politice-po-zavedeni-prime-volby.pdf.
13. Euro.cz a ČTK, 2019. Zemanovo otálení s odvoláním Staňka bylo protiústavní, míní právníci. *Euro.cz* [online]. 23.9. 2019 [cit. 2020-05-17]. Dostupné z: <https://www.euro.cz/politika/zemanovo-otaleni-s-odvolanim-ministra-stanka-bylo-protiustavni-mini-pravnici-1467429>.
14. KUBIŠTOVÁ, D. a M. ŠTÝS, 2019. Mezinárodní komise o stavu české žurnalistiky: Pro vládu je snadné vyvíjet tlak na veřejnoprávní média. *iRozhlas.cz* [online]. 17. 10. 2019 [cit. 2020-01-01]. Dostupné z: <http://irozhl.as/7K6>.
15. MERKEL, W. and A. CROISSANT, 2004. Conclusion: Good and defective democracies. *Democratization* [online]. 11(5), 199–213 [cit. 2019-12-04]. DOI: 10.1080/13510340412331304651. ISSN 13510347. Dostupné z: <https://www-tandfonline-com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/full/10.1080/13510340412331304651>.

16. MERKEL, W., 2004. Embedded and defective democracies. *Democratization* [online]. 11(5), 33–58 [cit. 2019-12-04]. DOI: 10.1080/13510340412331304598. ISSN 13510347. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/full/10.1080/13510340412331304598>.
17. OECD, 2016. *Society at a Glance 2016* [online]. Paris: OECD Publishing [cit. 2019-12-20]. ISBN 9789264261464. Dostupné také z: <http://oe.cd/sag>.
18. PEHE, J. a V. ŽÁK, 2002. Prospěla takzvaná opoziční smlouva české demokracii? *Literární noviny* [online]. 2002 [cit. 2020-03-11]. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/clanky/2002/prospela-takzvana-opozicni-smlouva-ceske>.
19. PELÁN, M., 2017. *Právní stát a demokracie*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Katedra politologie a sociologie. Vedoucí práce Jan Kysela. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zp/detail/157308>.
20. PROCHÁZKOVÁ, A., 2019. Prezident Ústavu porušil, shodli se právníci. Zbytek je na poslancích. *Respekt* [online]. 30. 9. 2019 [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/politika/prezident-ustavu-porusil-shodli-se-pravnici-zbytek-je-na-poslancich>.
21. Seznam zprávy, 2017. Politikou otrásá nahrávka, jak Babiš úkoluje novináře MF Dnes. *Seznamzpravy.cz* [online]. 3. 5. 2017 [cit. 2020-01-01]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/politikou-otrasa-nahravka-jak-babis-ukoluje-mf-dnes-30926>.
22. ŠARADÍN, P., 2017. Úvahy o současné demokracii. *Filozofia* [online]. 72 (5), s. 306–311 [cit. 2019-11-30]. ISSN 0046385X. Dostupné z: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=12&sid=6480542c-d05f-42f6-8241-87738406aae5%40sessionmgr102>.
23. ŠÍDLO, J., 2018. Babiš, Bureš a konec první České republiky. *iRozhlas.cz* [online]. 13.2 2018 [cit. 2020-01-01]. Dostupné z: <http://irozhl.as/22r>.
24. ZAKARIA, F., 1997. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs* [online]. 1997, 76 (6), s. 22-43 [cit. 2019-12-04]. DOI: 10.2307/20048274. ISSN 00157120. Dostupné z: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=2f146c0c-4b9b-4cf8-a0d2-58d24ed12553%40pdc-v-sessmgr06>.

Teze závěrečné diplomové práce

Příjmení, jméno: Rathous, David

Název práce: Konec liberální demokracie v České republice

Název práce anglicky: The end of liberal democracy in the Czech Republic

Vedoucí práce: doc. Michel Perottino, Ph.D.

Studijní program: Politologie

Semestr zadání: Letní semestr 2018

Zdůvodnění tématu:

V posledních letech získávají v České republice navrch politické síly, jejichž postoje k liberální demokracii jsou problematické. Polistopadový politický vývoj a liberální demokracie se tak zdají být v ohrožení. Nástup nacionalistů a populistů bývá v médiích mnohdy připodobňován ke konci první Československé republiky, ke kterému výrazně napomohl nástup nacismu v Německu stejně jako izolovanost Československa. Dnes je však Česká republika na rozdíl od meziválečného období součástí NATO i EU a dalších mezinárodních organizací, které kladou velký důraz na dodržování pravidel liberální demokracie a principů právního státu. Výrazný odklon od takových pravidel pak může znamenat citelné sankce, jež nebudou chtít riskovat především populisté, kteří stojí o to, aby byli spojováni s ekonomickými úspěchy. Podobné tendence jsou patrné i v dalších evropských státech. Nejčastěji se pak jedná o státy s komunistickou minulostí. Lze tento politický vývoj označit za důsledek post-komunismu?

Předpokládaný cíl:

Cílem této práce bude odpovědět na následující otázky:

1. Dochází skutečně k odklonu České republiky od parlamentní liberální demokracie v takové míře, aby bylo možné toto období označit za konec první České republiky?
2. Vyústí oslabení politických sil, které reprezentovaly polistopadový režim, do výrazně nových neliberálních poměrů?
3. Čeká Českou republiku se současnou politickou reprezentací podobný vývoj jako je patrný v ostatních středoevropských státech?

Metodologie práce:

Případová studie: analýza vývoje politického systému České republiky v konfrontaci s teoretickými poznatky a zohlednění mezinárodního kontextu. Důraz bude kladen především na projevy politických aktérů, média a programy politických stran.

Základní charakteristika tématu:

Otázka konce parlamentní liberální demokracie bývá v posledních letech skloňována nejen v souvislosti s Českou republikou, ale i v řadě dalších evropských států a také například v USA. Nemalá část světa prochází bezesporu nezanedbatelnými změnami. Spadá dění v České republice do stejné kategorie, nebo se jedná o specifické události?

Předpokládaná struktura práce:

V této práci představím polistopadový vývoj České republiky, který porovná s teoretickými poznatky, s cílem objasnit, do jaké míry byla naplněna kritéria parlamentní liberální demokracie. Pokusím se tak odhalit, zda nebyly již v minulosti v českém politickém systému zakořeněny příčiny současného vývoje. Vycházet budu ze západního pojetí demokracie. Důraz tedy bude kladen na právní stát, vládu zákona, roli institucí, dekoncentraci moci a její kontrolu. V další části práce se podrobněji zaměřím na události posledních let s cílem určit, zda skutečně dochází k obratu ve vývoji politického uspořádání České republiky. Stěžejním měřítkem bude otázka naplnění kritérií parlamentní liberální demokracie, které stanovím v úvodu práce na základě toho, co lze vyčíst v odborné literatuře. Východisko budou představovat díla Giovanniho Sartoriho nebo Johna Rawlse. Z českého prostředí využiju publikaci Víta Hlouška a Lubomíra Kopečka *Demokracie*.

Přehled základní literatury a využitých zdrojů:

ANTOŠ, Marek a Jan WINTR. *Aktuální problémy demokracie*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, ediční středisko, 2017. Sborník. ISBN 978-80-87975-69-5.

FIALA, Petr a František MIKŠ. *Česká konzervativní a liberální politika: sborník k 10. výročí založení revue Proglas*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. ISBN 80-85959-73-9.

HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. Sborníky. ISBN 978-80-210-4249-0.

KLVAŇA, Tomáš. *Fenomén Trump: poslední vzpoura bílých mužů: zpráva o proměně světa*. Jarošov nad Nežárkou: Pejdlova Rosička, 2016. ISBN 978-80-905720-8-9.

KUBÁT, Michal. *Postkomunismus a demokracie: politika ve středovýchodní Evropě*. Praha: Dokořán, 2003. Bod. ISBN 80-86569-47-0.

MACPHERSON, C. B. *The life and times of liberal democracy*. Repr. Oxford: Oxford University Press, 1990. Opus. ISBN 0-19-289106-5.

OFFE, Claus. *Crisis and innovation of liberal democracy: can deliberation be institutionalised?*. *Sociologický časopis*. 2011, 47 (3), 447-472. ISSN 0038-0288.

PEHE, Jiří. *Demokracie bez demokratů: úvahy o společnosti a politice*. Praha: Prostor, 2010. Střed. ISBN 978-80-7260-234-6.

SARTORI, Giovanni. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993. ISBN 80-7115-049-5.

SVENSSON, Palle. *Teorie demokracie: brněnské přednášky*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1995. ISBN 80-85959-02-X.

Datum odevzdání:

Podpisy studenta/tky

Podpis školitele/školitelky

Podpis garantky programu

Seznam příloh

Příloha č. 1: Kritéria kvality demokracie dle Wolfganga Merkela (tabulka)

Příloha č. 2: výsledky voleb do Poslanecké sněmovny 1998 (tabulka)